

LA PRIMERA REPÚBLICA

LA UTOPIA DE 1873

vientosUR UPEC^X
Universitat
Progressiva
d'Estiu de Catalunya

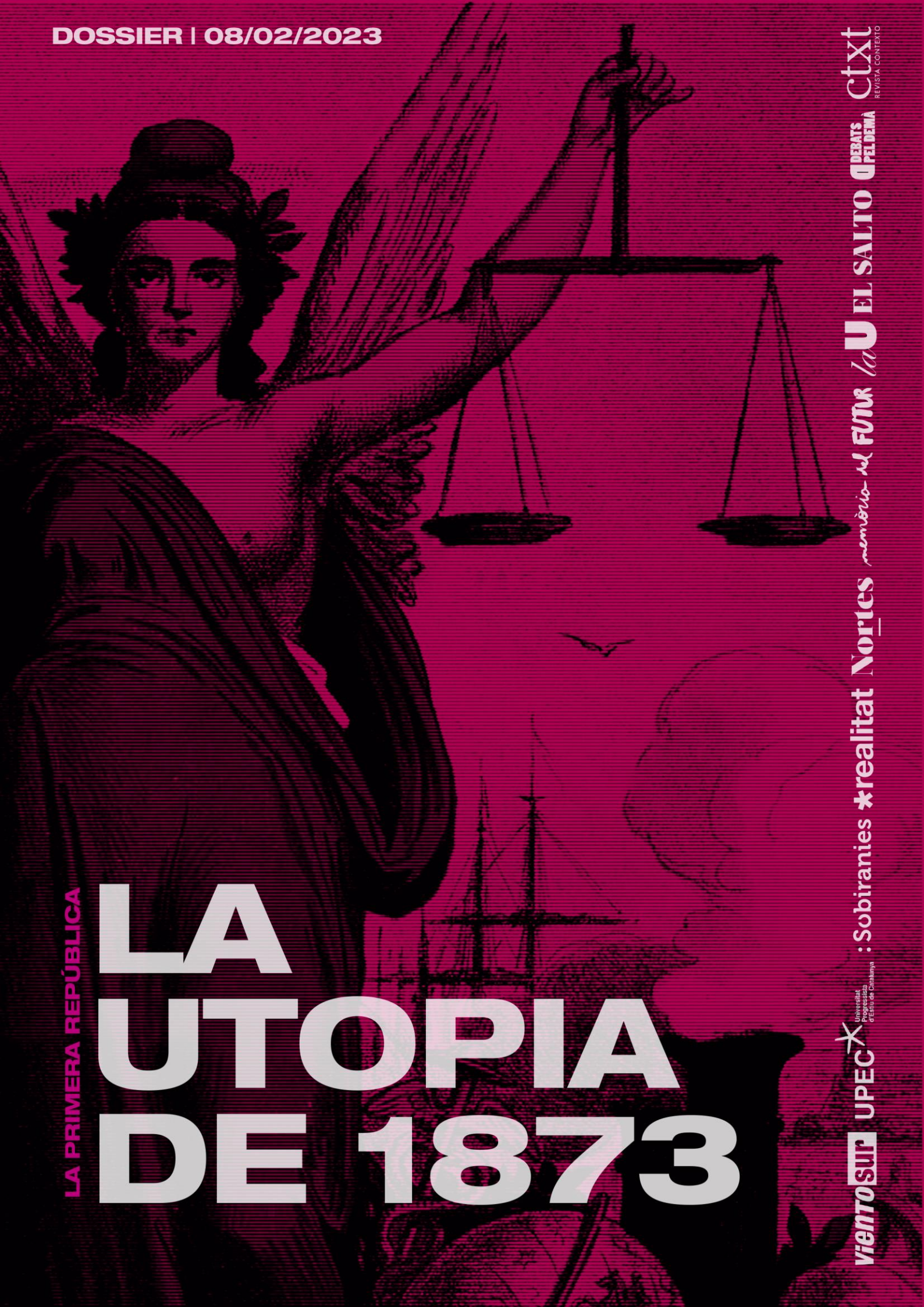
: Sobiranes ✱ realitat **Nortes**

memòria **el FUTUR** *la*

EL SALTO

DEBATS
DEL DEBATE

CtXt
REVISTA CONTEXTO

CONTINGUTS:

CTXT

Recordar als federals

(Guillem Martínez)

Debats pel Demà

La Primera República: el malson dels traficants de carn humana

(Albert Portillo)

El Salto

Castelar vs Pi: cara i creu del republicanisme espanyol del XIX

(Diego Díaz)

La U

Aprenentatges actuals del federalisme republicà de Pi i Margall

(Consell de redacció)

Memoria del futuro

Una República a la que no van deixar ser

(Xavier Granell Oteiza)

Nortes

Astúries, el pacte federal galaico-asturià i la oblidada Primera República

(Diego Díaz)

Realitat

La Primera República: algunes lliçons de classe

(Juanma Rodríguez)

Sobiranies

Una nova primavera: sobirania i república

(Ivan Montemayor)

UPEC

L'èxit de la Primera República Espanyola o quan lo poble vol ser rei

(Jordi Serrano Blanquer)

Viento Sur

La Primera República, l'Espanya federal que no va poder ser

(Jaime Pastor)

EDITORIAL:

La Primera República, la utopia de 1873

Aquest onze de febrer es compliran 150 anys de la proclamació de la Primera República. Un aniversari que ho és també de l'única República federal, ja que si en l'11 de febrer de 1873 es proclamava la Primera República, en el 8 de juny es declarava la República Federal i en el 12 de juliol de 1873, la revolució cantonal plantejava que la República possible era la República obrera i camperola i al portar a terme la revolta des de diferents territoris, s'enfocava amb la perspectiva d'un posterior acord entre aquests.

Desafortunadament, l'oblit selectiu i l'hegemonia monàrquica han soterrat un llegat potencialment revolucionari. Per aquest motiu, les revistes que firmem aquesta editorial hem volgut aprofitar l'ocasió per a reivindicar aquest esdeveniment històric. Perquè a la península Ibèrica la història republicana, en bona mesura, és la història de les classes populars i 1873 és un moment culminant del seu poder revolucionari en el segle XIX, talment com ho és la Comuna de París de 1871 per a França.

No podem oblidar que la República del 73 arribà per l'esgotament d'una «Monarquia Democràtica», com es titllava el regnat d'Amadeu de Savoia, incapaç d'aportar solucions que es diferenciessin de la fracassada dinastia borbònica. Les guerres imperials a l'Amèrica Llatina, el negoci amb el tràfic d'esclaus a l'Àfrica el desnonament de camperols pel latifundisme i l'explotació dels treballadors per la burgesia, van ser els puntals de la monarquia militar d'Isabel II, primer, i d'Amadeu de Savoia després. Democràtica o no, la Monarquia sempre va ser la baula més feble d'un règim militaritzat, bel·licista i profundament corrupte, que garantia a una oligarquia l'acumulació de capital en el seu minvant imperi colonial, gràcies a un exèrcit corrupte que en feia de guardaespalles. Contra aquest regnat de terror, la República es convertia en un horitzó d'utopies, com va veure un esperançat Víctor Hugo en la seva *Carta a Espanya*, escrita l'octubre de 1868:

«La República a Espanya seria la pau a Europa; seria la neutralitat entre França i Prússia, la impossibilitat de la guerra entre les monarquies militars pel sol fet de la revolució present (...) Si Espanya reneix com a monarquia, és petita. Si reneix República, és gran. »

Una oportunitat en una Europa ofegada per les geopolítiques imperials de tsaristes, prussians i bonapartistes, que despertava esperances internacionalistes com la confessada per Garibaldi en una carta als republicans de Barcelona: «Seria un gran consol que per tot Europa es fes tan gegantina com en la vostra bella pàtria la idea republicana».

Agafant, doncs, el llegat de la tradició republicana, i amb la voluntat d'actualitzar el projecte, no podem obviar la tasca de construir un nou model de societat. Més enllà de la necessitat de superar la monarquia borbònica, ens cal construir un model republicà basat en la justícia social i amb la lluita dels pobles i nacions que conformen Espanya avui dia. Així doncs, qualsevol proposta republicana ha de portar per bandera una societat igualitària que impulsi la lliure participació de totes les persones, així com l'exercici de l'autodeterminació dels pobles.

En un context de desigualtat creixent, on augmenta la pobresa de treballadors i treballadores, creixen les grans fortunes i el frau fiscal dels més rics està a l'ordre del dia, la lluita republicana ha d'anar de bracet amb les lluites socials pels drets humans bàsics, com la lluita per un habitatge digne o per una sanitat i educació públiques de qualitat i ben finançades. El projecte republicà, a més, ha de tenir clars fonaments: el feminisme com a element emancipador davant d'una estructura de domini heteropatriarcal, la cultura de la pau com a resposta als conflictes bèl·lics i l'aposta per una transformació social i econòmica en clau ecologista, sabent que el capitalisme és incompatible amb la continuïtat de la vida i el planeta.

Per aquests motius, diverses revistes ens hem aplegat en aquest simbòlic Front Republicà editorial no només per a mancomunar el nostre republicanisme popular sinó també per a posar fil a l'agulla des de cada perspectiva sobre els reptes del present a la vista dels exemples del passat i de les necessitats del futur. A la manera d'aquell Walt Whitman que saludava en la República de 1873 el rostre de la llibertat a *Fulles d'Herba*: «Ah! Però t'acabes d'aparèixer a nosaltres en persona –et coneixem / Ens has donat una prova segura, la visió fugaç de tu mateixa / Tu esperes allà, com a tot arreu, la teva hora».

Firmen: *Realitat, Debats pel Demà, Sobiranes, Revista la U, Viento Sur, CTXT, Nortes, El Salto, Memoria del futuro i Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya (UPEC).*

RECORDAR ALS FEDERALS

CTXT

Guillem Martínez

Impresiones de un viaje por España en tiempos de Revolución —crec que en la seva darrera edició és a Pepitas, Logronyo, 2007— és un llibre escrit per Élie Reclus, que explica un viatge per l'Espanya immediatament posterior a La Gloriosa, en companyia de líders republicans, com Fernando Garrido. En algun moment, com en el tram en el que Reclus i Garrido recorren la comarca de l'Empordà, el viatge es transforma en una sèrie de vertaderes proclamacions republicanes en las que es formula un republicanisme estrany, fascinant i, des d'aleshores, irrepètible. Si bé, ara que ho penso, tot això que he escrit fins ara no significa res, doncs casi cap de les paraules emprades posseeix ja cap mena de significat. Això que he escrit requereix, per tant, una explicació. Pel que, a continuació, intentaré refer el significat de totes aquestes paraules. Començaré per les paraules "Élie" i "Reclus".

Élie Reclus no és altre que Élie Reclus, etnògraf, germà del conegut geògraf Élisée Reclus. Com ell, parlava castellà, després d'uns anys per Sudamèrica. Quan arriba a Espanya ja és un maçó adscrit al Gran Orient de França, un anarquista associat a la Federació del Jura, a la que també hi és adscrit Bakunin. És més, també és membre de l'associació secreta—l'AIT no admetia aquesta mena d'associacions internes, pel que Bakunin optà pel seu secret— de l'Aliança de la Democràcia Socialista, una associació anarquista, determinant, per altra banda, a Espanya. Per aquest anys, al 1868, arribava a Espanya, seguint les indicacions de Bakunin, Giusseppe Fanelli, senador italià. Tenia l'encàrrec de presentar l'AIT, i

de buscar associats en els nuclis obrers de Barcelona i de Madrid. El projecte era, en previsió d'un futur xoc a l'AIT entre marxistes i antiautoritaris, incorporar a Espanya a l'AIT, sí, si bé dins del camp antiautoritari. Fanelli va formar dos grups d'afiliats a l'AIT a Madrid i Barcelona. Però—aquest home era un desastre— es va embolicar amb els papers, de manera que els nous afiliats no firmaren el seu ingrés a la AIT, sinó en realitat, a l'associació secreta de Bakunin. Aquest equívoc va arribar a oïdes d'Engels i Marx uns anys després, moment en el que esclatà la fúria. El cubà Paul Lafargue, gendre de Marx, va venir a posar ordre. Del seu viatge neix la fundació del PSOE, el primer partit obrer espanyol, així com l'èxode, tirant pestes, d'anarquistes madrilenys a Barcelona, on la tradició anarquista era superior a la marxista. Reclus, per a acabar amb aquest parèntesi, vivia, en els anys del seu viatge espanyol, un moment dolç, que eclosionaria fins 1871, quan participaria en la Comuna de París. En aquell moment arribà a ser el director de la Biblioteca Nacional de França. Posteriorment, fou empresonat fins 1879. Aconseguí sortir, com el seu germà, gràcies a una carta firmada pel bo i millor del món científic del moment. El document va comptar, per exemple, amb la firma de Darwin.

Fernando Garrido és, a la vegada, un polític socialista espanyol. Nascut a Cartagena, va ser criat a Cadis. Va difondre a Proudhon, a Saint-Simon. I a socialistes més propers a ell, com Blanc i Fourier. És autor d'un dels primers manifestos socialistes a Espanya, i de fulletons com *La República Democràtica Federal Universal*, o *La*

Democracia y el socialismo, amb pròleg de Mazzini. Conegué de fet, a Mazzini, així com als Reclus, en un dels seus exilis a Londres. Fou diputat a les Corts Constituents de 1869 i, ja en la República, Governador de Filipines. Després del cop de Pavía, es dedicà a estudiar i a difondre el cooperativisme a la indústria i a l'agricultura. Garrido, en fi, és membre de la primera generació de demòcrates espanyols. Una generació bel·ligerant i fascinant. Uneixen democràcia política a democràcia econòmica, pel que se solen declarar socialistes. En altres ocasions, s'autodenominen anarquistes. Això és: tenen por a la fúria de l'Estat, pel que ideen mecanismes per a limitar-lo, per a evitar els seus excessos sobre la ciutadania i la democràcia. Arriben a la conclusió de que el major control de l'Estat en un sistema de contrapoders, en el que la sobirania quedi dividida en tres subjectes: l'Estat, l'Estat Federat i el Municipi, sempre en discussió, sempre controlant-se. A Això se li diu federalisme. El federalisme era, clar, anterior a ells. Existia a Suïssa, als EEUU. I, al menys nominalment, a l'Amèrica del Sud republicana. Però aquesta nova formulació del federalisme relacionat amb l'associació voluntària de ciutadans, amb el socialisme i amb la correcció econòmica, és una aportació de Pi i Margall i de Proudhon, que, sense contacte de cap mena, dibuixaren un federalisme similar i amb diversos mesos de diferència.

El que, encara que no aparegui en el text, ens duu a parlar de Pi i Margall. Fill d'obrers, es va llicenciar en dret, mentre treballava en una fabrica. Traductor de Proudhon, ingressà al Partit Demòcrata. En aquest partit desenvolupa en la premsa del moment un intens debat amb Castelar, amic i correligionari. És, ull, el primer debat sobre socialisme a Espanya. Castelar defensa que el socialisme no és democràtic. Pi, que el socialisme era la democràcia. Amb la Gloriosa el partit es divideix entre partidaris d'una monarquia constitucional i partidaris d'una república federal. Neix així el Partit Republicà Democràtic Federal, el gran partit de la I República, que agrupava classes mitges i a la classe obrera. D'aquest partit provenien, per a situar-nos, els obrers dels dos grups que fundà Fanelli. De fet, els sectors obrers sols abandonarien aquest partit en breus. Sota l'influx antipolític de Bakunin, i per a no tornar a formar part de cap partit mai més, o per a ingressar al PSOE. El PRDF, en certa manera, es va prolongar fins a 1939, moment en el que, conegut ja com a Partit Federal —liberalisme social i llibertari, mesons propers a la CNT en ocasions—, realitzava el seu cant del cigne: participa,

s'involucra en el cop de Casado sota les tesis de la CNT, per a acabar amb una guerra que estava exterminant —fou així, amb totes les lletres— una tradició nascuda en La Gloriosa. En l'agenda de Pi hi és donar una solució —federal, atorgant controls que evitessin la primacia de l'Estat federat, o de l'Estat Federal—, per a Cuba, Puerto Rico i Filipines. Una solució alternativa l'esclavitud. L'establiment d'un nou sistema de comunicacions, allunyat del sistema radial, la unitat comercial i econòmica, la llibertat sindical, l'adopció del sistema cooperativista per a intensificar i estendre la industrialització a Espanya. Gràcies a la conjugació d'aquestes i més coses, Espanya, durant uns mesos —i per diverses dècades— va ser el sistema democràtic més avançat del món.

Alguna cosa de tot això apareix en el llibre de Reclus. En el periple empordanès, Reclus i Garrido van de poble en poble, on els surten a rebre masses vinculades o simpatitzants del Partit Republicà Democràtic Federal. Amb precisió fotogràfica, aquests fragments permeten veure el republicanisme de la I República en acció. Son homes i dones, d'extracció obrera, pletòrics. En aquell moment les banderes no són importants, pel que no hi ha reclamació d'una bandera. Tot i així, alguns federals despleguen les banderes de Suïssa i dels EEUU pels carrers, en tant que són les banderes de les úniques federacions que es coneixen. Tant Reclus com Garrido sempre són duts a collibè a un teatre, o a un local, en el que s'improvisen discursos. Formulen la República. La República és la fi de la Guerra a Cuba, la fi del caciquisme, la fi de l'explotació a les fàbriques, la fi de la primacia de l'Església. Però, també, l'inici de coses noves. Per exemple, la constatació d'una cosa que mai ningú havia vist fins aleshores. A Palamós, els oradors, des de l'escenari d'un teatre en el que s'han assegut a les cadires pertinents, junt amb tots els pròcers republicans del poble, parlen de la dona. Quan acaben el seu discurs, Reclus i Garrido cedeixen les seves cadires a dues dones, i baixen a la platea. El mateix fa tothom de l'escenari. Al final, l'escenari està ple de dones i la platea d'homes. Ambdós grups s'aplaudeixen, una a altres. Tal vegada és la primera vegada que es veuen des de la igualtat i la fraternitat, les cosines sexes de la molt sexi llibertat.

LA PRIMERA REPÚBLICA: EL MALSON DELS TRAFICANTS DE CARN HUMANA

DEBATS PEL DEMÀ

Albert Portillo

La commemoració dels 150 anys de la Primera República no escapa ni de la maledicció dels seus enemics i enterraments. Els tòpics sobre el «fracàs», la «desunió» o la «debilitat» del moviment republicà corquen fins i tot als seus hereus més radicals. El més estrany d'aquesta llegenda negra creada per l'extrema dreta monàrquica és que aconsegueix fer invisibles els botxins de la Primera República. De cop i volta, els traficants d'esclaus desapareixen, els militars corruptes surten del guió, la monarquia salta de l'escena, i tot queda reduït a estèrils debats acadèmics sobre la impossibilitat de la revolució federal popular. Però els cops d'Estat de 1874 que acabaren amb la breu experiència republicana tenen uns subjectes, i unes classes socials darrera, directament responsables del colpisme dels generals Pavía i Martínez Campos. Per abordar aquest furiós odi de classe de la burgesia esclavista cal abordar els anhels desfermats pel procés revolucionari encetat el 1868.

1868-1873, una esperança a Europa i a l'Amèrica Llatina

Cal tenir present que la revolució gloriosa del 68 esclata en un moment especialment crític. Per a l'imperi espanyol, és la constatació del fracàs de totes les guerres de conquesta endegades per Isabel II; des de Mèxic fins a Indoxina, els fracassos militars són una nota constant que frustren les ambicions de la burgesia imperialista així com la política exterior d'un règim vassall de la França de Napoleó III en les relacions internacionals. No ens ha d'estranyar que l'oposició republicana al militarisme representés una de les

demandes més anticapitalistes: doncs, les llesves militars que permetien aquestes aventures imperials les pagaven les classes obreres i jornaleres amb la seva sang.

Però és que els protagonistes militars de la revolució del 68 provocaran a Europa una guerra continental entre la França de Bonaparte i el Reich alemany de Bismarck per la corona del nou règim. El monarquisme intransigent del genial Prim costarà una guerra amb més de 600.000 morts civils, entre alemanys i francesos, i quasi 200.000 soldats morts. En subhastar la corona al millor postor els militars de la *España con honra*, Prim i Serrano, faran explotar les tensions entre Alemanya i França amb conseqüències encara més tràgiques per a l'Europa de l'avenir.

Entpreneurs esclavistes: l'exemple de Borbons, militars i industrials

Però els militars també tenien un paper més que rellevant a l'hora de preservar una extraordinària font de beneficis per a una burgesia despietada i ensangonada en el règim de plantacions cubà. El lucratiu negoci de les plantacions esclavistes del cafè i del sucre se sumaran als espectaculars beneficis que proporciona el tràfic d'esclaus a la burgesia indiana, és a dir, a la burgesia negra. Aquestes fortunes enlairades del no-res i amb la mateixa participació de la Corona borbònica permetrien alhora subornar als capitans generals destinats a Cuba i convidar-los a participar en «el negoci». Fem-hi una ullada més detinguda perquè aquí tenim la clau de volta del perquè la historiografia reaccionària ha demonitzat d'una manera tant patètica la Primera República.

Però per a fer això cal sobrevolar l'any 1789. Mentre a França començarà una revolució republicana a l'Imperi espanyol la monarquia ha decretat una reial cèdula el 28 de febrer per la que legalitza la llibertat del tràfic d'esclaus a tots els súbdits. Però la dolça benedicció monàrquica al tràfic d'esclaus acaba aviat arran de la decisió de l'Imperi britànic de prohibir el tràfic d'esclaus als mars internacionals. Per aquesta pressió Ferran VIIè subscriu un tractat per a cessar el tràfic transatlàntic d'esclaus el 23 de setembre de 1817 però que realment no entraria en vigor fins el maig de 1820. Què passa però entre aquesta data i la revolució gloriosa? Doncs que es produeix el gran boom del tràfic d'esclaus, tot i la il·legalització.

Si el conjunt del tràfic d'esclaus a l'Imperi espanyol va superar els dos milions entre 1525 i 1867, col·locant a Espanya en segon lloc en el podi del tràfic d'esclaus, just darrera del Brasil, alhora el tràfic es va concentrar en el segle XIX. Entre 1821 i 1867 1.898.600 africans van ser venuts com a esclaus en les colònies espanyoles, és a dir, el 91% del total del tràfic esclavista de tres segles es va produir en menys de cinquanta anys, com denuncia Martín Rodrigo a *Del Olvido a la memòria. La esclavitud en la España contemporània* (Icària, 2022).

Però quins són els noms propis d'aquesta «burguesia conqueridora» responsable d'un comerç tan atroç i miserable que era premiat per la Corona amb títols nobiliaris? Qui són els protagonistes d'aquesta acumulació de capital hispànica que va finançar la industrialització?

Hi trobem de tot; des de Juan Manuel Manzanedo, "el primer capitalista de Madrid", una de les majors fortunes espanyoles i un dels majors traficants d'esclaus a Cuba, als germans López&López, dels quals Antonio López, més conegut com a Marqués de Comillas, seria el símbol d'un savoir faire basat en el tràfic d'esclaus per a les grans hisendes sucreres i cafeteres. No hi falta l'exèrcit amb un capità general a Cuba com Leopoldo O'Donnell que participa en aquestes operacions comercials. Ni la mateixa Monarquia per mitjà d'una societat pantalla, la Sociedad Agustín Muñoz i Cia, constituïda a París el 1844 pel Duc de Riansares i Maria Cristina de Borbó. De fet, la Monarquia subcontractaria els serveis de molt honorables negrers, com Manuel Pastor o Julián Zulueta (un dels tres grans hisendats a Cuba amb els seus quatre ingenis sucrers i responsable de desembarcar més de 13.000 esclaus a Cuba), per participar en el finançament i cobrament de beneficis de les expedicions esclavistes. A tal punt que el Parlament britànic denunciaria a Maria

Cristina de Borbó. No hi falten tampoc intocables com els Güell o la família Muntadas, l'Espanya Industrial, el Vapor Vell de Sants i La Maquinista apareixen a Barcelona "regalimant sang i llot per tots els porus, des dels peus fins al cap", com diria Marx. Si els Muntadas finançarien la seva fàbrica amb el capital de nombrosos traficants d'esclaus, Joan Güell i Ferrer encara es molestaria menys en dissimular, com veurem de seguida.

Tornem però a l'any 1868. La Gloriosa, com tot canvi de règim, fa net del vell personal i nomena un nou capità general a Cuba, el general Dulce, qui denuncia de seguida les amenaces de la oligarquia esclavista, coneguda com a "omnipotent partit català", aquesta de seguida força la seva dimissió el febrer de 1869. La premsa republicana denuncia el totpoderós partit negrer titllant-lo «d'esclavocràcia», encarnat políticament en els progressistes, encapçalats pel general Serrano, en els monàrquics isabelins, en els conservadors, com Cánovas del Castillo, i en els indians emprenedors, com Antonio López i López. Cánovas del Castillo serà qui dirigirà l'oposició parlamentària a la Llei preparatòria d'abolició de l'esclavitud a Puerto Rico de 1870. D'aquest bloc esclavista en sortiria un partit sota el nom de "Lliga contra el filibusterisme i la Internacional" el 1871. En el novembre del mateix any Manzanedo crearia a Madrid el Centre Hispano Ultramarino, vertadera sala de comandaments contra l'abolició de l'esclavitud, que es veuria imitada immediatament per la burgesia barcelonina. A Barcelona és la patronal Foment de la Producció Nacional, embrió de Foment del Treball Nacional, qui crea el lobby esclavista local, sota la presidència de Joan Güell i Ferrer i la vicepresidència d'Antonio López i López. El patriarca de la nissaga Güell estrena el Círculo Hispano Ultramarino amb un memorable pamflet en favor de l'esclavitud, *Rebelión Cubana* (publicat a Barcelona el 1871), on afirma que:

"Si, doncs, ni el dret, ni la conveniència abonen la rebel·lió Cubana, la nació espanyola no sols té el dret, sinó l'imprescindible deure de combatre-la, esgotant tots els mitjans i recursos per a salvar l'honor nacional i les vides i interessos dels homes honrats i laboriosos que troben la fortuna i el benestar en aquelles possessions espanyoles."

Amb aquest esperit Güell i López finançarien diversos cossos paramilitars de voluntaris formats pels més desesperats de les classes treballadores per a protegir «els interessos dels homes honrats i laboriosos» a Cuba. Alhora que el partit esclavista movia fitxa contra Amadeu de Savoia per a que no promulgues la llei definitiva d'abolició de l'esclavitud, dirigint-li tota mena de peticions,

enviant constantment comitives, i pronunciant-se públicament, junt amb la noblesa a favor de l'esclavisme. El 30 de gener de 1873 la Junta General d'Hisendats de Cuba presidida per Zulueta transmetrà al rei un ultimàtum contra la llei. D'aquí que José Antonio Piqueras sostingui a Negreros: españoles en el tráfico y en los capitales esclavistas (Catarata, 2021) que els responsables de la caiguda de la Monarquia es trobaven en el bloc negrer el qual es va trobar amb la sorpresa que a la caiguda d'Amadeu el que va aparèixer és una República que consagraria el seu esperit en la primera llei del nou règim: l'abolició de l'esclavitud a Puerto Rico. D'aquí l'odi visceral de Borbons, militars, burgesos i hisendats a la Primera República, aquest és el motiu, com resumeix Piqueras, pel qual; "el *partit negrer* col·laborava amb tots els moviments destinats a posar fi a la República."

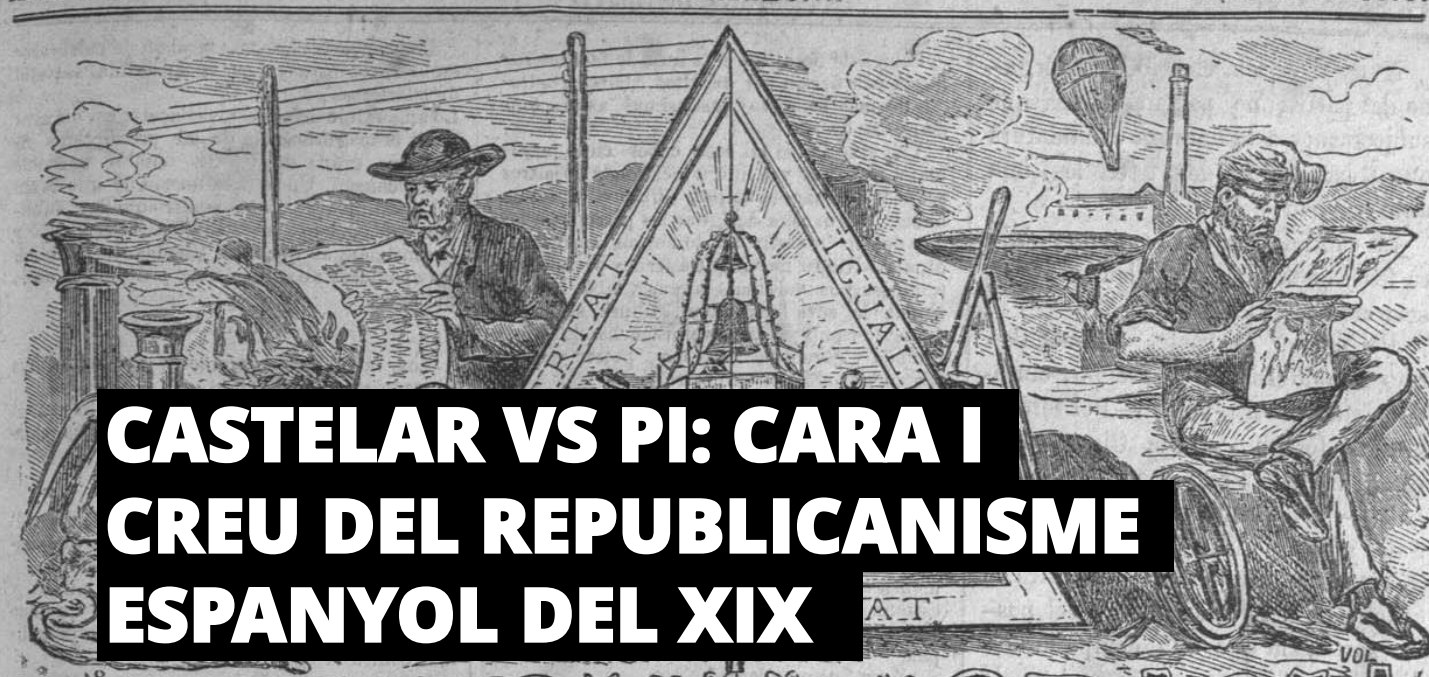
Doncs, des del 1868 el moviment republicà s'havia convertit en la punta de llança d'un moviment popular contra l'esclavisme que en les Juntes constituïdes a cada ciutat reclamarà l'abolició de l'esclavitud a Cuba i Puerto Rico. Una força històrica que es veurà culminada amb èxit quan el 17 de febrer de 1873 un ministre valencià, el republicà federal José Cristobal Sorní, signi la llei que oficialment aboliria l'esclavitud a Puerto Rico i decreti la llibertat de 10.000 esclaus a Cuba.

Per anar acabant, doncs, si hem de parlar d'alguna mena de fracàs en tot cas és el de no haver aconseguit trencat el silenci d'acer que ens impedeix parlar d'una burgesia esclavista i monàrquica que a Catalunya va participar activament en el cop d'Estat contra la Primera República. I que encara avui gaudeix impunement d'una estàtua al cor de Barcelona en la cruïlla entre la Gran Via de les Corts Catalanes amb la Rambla de Catalunya. Una estàtua a Joan Güell i Ferrer esbotzada per la revolució obrera de 1936 que només el feixisme s'atreviria a restaurar el 1945. Pur simbolisme? José Joaquín Güell i de Ampuero, el propietari de El Mundo i Expansión, no semblava pensar el mateix quan desgranava a La Vanguardia, en un article titulat "El desahucio de Antonio López" (14-06-2017), que el soci criminal de Joan Güell, Antonio López, era "el màxim exponent de la celebrada i esllanguida societat civil catalana", el cor i la caixa d'un model de ciutat que perdura encara avui.

El 150è aniversari de la Primera República ens permet, parafrasejant a Lenin, "passar comptes amb la Monarquia a la manera jacobina, o, si voleu, plebea". És a dir, tocar el moll de l'os d'un mode d'acumulació de capital que ha restat impune fins avui i encara se'ns rifa utilitzant les mansions modernistes de burgesos negres per a gentrificació Barcelona.

CASTELAR VS PI: CARA I CREU DEL REPUBLICANISME ESPANYOL DEL XIX

EL SALTO

Diego Díaz

Confluïren en la lluita contra la Monarquia, però acabaren enfrontats pel fracàs d'una Primera República en la qual esclataren les seves grans diferències polítiques i socials.

Es compleixen 150 anys de la proclamació de l'oblidada Primera República espanyola. Una experiència democràtica tant breu com intensa, que despertà l'interès i l'admiració de Walt Whitman, Marx o Engels, i de la qual el fracàs sense paliatius arrossegaria durant més de mig segle al republicanisme espanyol a les catacumbes, mentre a dos països veïns, França i Portugal, les respectives repúbliques aconseguïen consolidar-se.

Tot i que en els seus escassos 11 mesos de vida la Primera República va tenir quatre presidents, dos noms propis emergeixen d'ella amb especial força: Emilio Castelar i Francesc Pi i Margall. Ambdós coincidiren en l'aposta per la República com a palanca per a la democratització d'Espanya, contribuïren a funda la primera república de la nostra història, però discreparen sobre tàctiques, estratègies, objectius i aliances, fins a convertir-se en enemics íntims i irreconciliables en un moviment trencat i atomitzat després de la fallida experiència de 1873. Les seves idees i trajectòries polítiques exemplifiquen grosso modo les dues vies del republicanisme en l'Espanya del segle XIX.

Dos intel·lectuals revolucionaris

El 29 d'abril de 1824, a Barcelona, a la rodalia de la basílica de Santa Maria del Mar i del Fossar de

les Moreres, naixia Francesc Pi i Margall. Fill d'una família obrera, Francesc arribava al món en una ciutat que començava a industrialitzar-se amb els primers compassos del segle XIX. Inquiet i despert, amb una curiositat intel·lectual precoç, però nascut en un ambient que oferia poques possibilitats per al seu desenvolupament, el seminari seria l'únic lloc accessible a les ànsies d'estudi i coneixement del fill de Francesc Pi i Veler i de Teresa Margall. Ingressaria amb set anys, l'abandonaria amb 17 per a estudiar lleis a la Universitat de Barcelona, convertint-se en un dels primers fills de la classe obrera en accedir als estudis superiors.

Després de treballar per un temps com a professor particular de la burgesia barcelonina, ofici en què viu un amor impossible amb una jove de bona família, el 1847 marxa a Madrid, la ciutat en la qual viurà la resta de la seva vida. A la vila i cort el jove Pi i Margall canvia l'advocacia pel periodisme polític i cultural. També viatja per tot el país per a escriure diversos volums de *Recuerdos y bellezas de España*, obra il·lustrada d'autoria col·lectiva, quelcom així com una guia de viatges de l'època destinada a donar a conèixer els paisatges i monuments i tresors artístics espanyols. En opinió de Gerardo Pisarello, diputat d'En Comú Podem i autor de l'assaig *Dejar de ser súbditos* (Akal, 2021), l'escriptura de diversos volums d'aquesta obra seria una experiència clau en la seva comprensió d'Espanya com a un país marcat per la diversitat econòmica, social i cultural. Quelcom a què també hi contribuiria el seu matrimoni amb la basca Petra Arsuaga, amb la que viuria durant algun temps a Bergara, descobrint allà el foralisme

basc que l'interessaria com a precedent de la seva idea del pacte federal.

El 1849 el jove periodista ingressa al Partit Democràtic, escissió del Partit Progressista, i alguna cosa així com la força política ubicada més a l'esquerra durant el regnat d'Isabel II. Serà en aquest partit en el qual Pi i Margall coincideixi alguns anys més tard amb qui serà primer el seu company i més tard el seu enemic i adversari: Emilio Castelar.

Castelar havia nascut a Cadis el 1832, nou anys després del català, en una família de classe mitja, culta, liberal i molt polititzada. Els seus pares Manuel Castelar i Maria Antonia Ripoll, amics de Rafael Riego, havien sofert la repressió del darrer monarca absolutista, Fernando VII. La prematura mort del progenitor deixa a la família en una situació econòmica molt precària. A desgrat d'això Emilio cursarà estudis superiors, i després de passar per l'institut a Alacant i la universitat a Madrid, obté la plaça de catedràtic en aquesta amb només 26 anys.

No serà una rata de biblioteca ni un savi allunyat de l'enrenou. Castelar ensenya història d'Espanya, però a més a més vol contribuir a canviar-la, i a fer progressar un país marcat per la corrupció del sistema polític isabelí. El jove Castelar combinarà des de molt aviat la docència universitària amb el periodisme polític i amb una estesa tasca com a conferenciant. La seva capacitat retòrica i oratòria li obre les portes dels auditoris cada cop més amplis fins a consagrar-lo com un dels intel·lectuals més prestigiosos i influents del país. A partir de 1854 la seva entrada a la vida política és total.

La lluita contra la Monarquia

Els dos futurs presidents de la I República participen en la revolució de 1854, que acaba amb l'exili de Maria de Cristina de Borbó, mare d'Isabel II, i ingerència permanent en la vida política espanyola. La revolució, iniciada amb un pronunciament militar, però secundada per un aixecament popular que forma juntes revolucionàries a Barcelona, Madrid, València, Valladolid i d'altres ciutats, obligant a la reina a entregar el govern al general progressista Espartero, així com a convocar unes Corts Constituents que redacten la Constitució de 1856.

Ja durant aquesta revolució, encara respectuosa amb la idea d'una Monarquia constitucional, Pi i Margall, que es troba en l'ala esquerra del Partit Democràtic, defensa anar un pas més enllà i proclamar la República. Es quedarà en franca minoria. Els republicans encara són molt pocs a Espanya. En el seu llibre *La reacció y la*

revolució el català avisa vers la ingenuïtat de qui creu que Isabel II es comportarà com una monarca constitucional molt diferent del seu pare i de la seva mare. El temps no trigarà a donar-li la raó.

Passat el fugaç bienni progressista la filla de Fernando VII tornarà als vells costums. L'oposició política i intel·lectual a la corrupció i el despotisme del seu regnat seguirà creixent, i la premsa jugarà un paper bàsic en aquesta. Tant Castelar com Pi s'incorporaran al diari *La Discusión* fundat el 1856 a Madrid per a servir de portaveu a les idees democràtiques. Encara que ambdós són republicans en un partit que no ho és, no comparteixen el mateix projecte de República.

A la premsa madrilenya de la dècada de 1860 Castelar i Pi i Margall van protagonitzar una important polèmica sobre el contingut polític i social que havia de tenir el republicanisme. En aquell moment són dos dels intel·lectuals polítics més influents del país. Castelar dirigeix el diari *La Democracia* i Pi i Margall *La Discusión*. Mentre el primer pregona una República liberal, respectuosa amb la propietat privada i l'ordre social capitalista, el segon considera inseparable el projecte republicà de la persecució de la igualtat social i el repartiment de la riquesa.

A l'alçada de 1860 Pi és ja un socialista declarat. A Espanya amb prou feines existeixen. La seva obra tanmateix està en contacte i discussió amb el socialisme europeu de l'època, que té en el francès Pierre-Joseph Proudhon la seva figura més internacional. En un dels seus escrits sobre Espanya Friedrich Engels qualificarà a Pi i Margall com a qui "de tots els republicans oficials, l'únic socialista, l'únic que comprenia la necessitat de que la República es recolzés en els obrers".

A desgrat de les seves diferències doctrinàries, Castelar i Pi i Margall estan junts en la lluita contra Isabel II. Pateixen per això les conseqüències del seu compromís polític. El juny de 1866 participen en la insurrecció del quarter de Sant Gil, un moviment de civils i militars demòcrates que es conjura a Madrid per a derrocar a la reina. El moviment fracassa i ambdós es veuen obligats a exiliar-se fugint de la repressió isabelina. El 1868, amb el triomf de la revolució democràtica i la fugida d'Isabel II, tornen a Espanya. Prim, el general i arquitecte polític de la revolució Gloriosa, els ofereix integrar-se en un govern d'unitat conformat per demòcrates, progressistes i liberals: els tres corrents que s'havien conjurat contra la reina. Ambdós, tanmateix, rebutgen l'oferta de participar en un govern que segueix sense apostar per la

República i prepara, en canvi, la instauració d'una monarquia democràtica amb una nova dinastia al tron.

Convençuts que no és el moment de buscar nous reis, Castelar, Pi i Margall i Estanislau Figueras s'escindeixen del Partit Democràtic, partidari de encara de donar una nova oportunitat a la Monarquia constitucional, i funden el Partit Republicà Democràtic Federal. Des de les files del nou partit s'oposaran a la coronació del príncep italià Amadeu de Savoia com a Rei d'Espanya, l'opció defensada pel general Prim. La seva posició és no obstant minoritària dins de les forces de la revolució democràtica espanyola, on encara es tem la paraula República, i encara més si duu per cognom federal.

La República que va poder ser

El 16 de novembre de 1870 Amadeu de Savoia és escollit Rei per 191 vots front als 60 favorables a la República federal. Castelar i Pi representen els extrems d'un partit molt plural, en el que el rebuig a la Monarquia és el comú denominador. Grosso modo, un és la dreta i l'altre l'esquerra del republicanisme federal. No només els separa la qüestió social, sinó també la manera d'entendre el federalisme. Per a Pisarello, mentre Pi entén el federalisme com la construcció de la nació espanyola "de baix a dalt", partint de l'autonomia dels municipis i dels antics regnes, que decideixen lliurement pactar, cedint a l'Estat central part de la seva sobirania inalienable, "Castelar considera que la nació espanyola ja existeix, i que si de cas es tracta de descentralitzar una mica l'Estat".

A desgrat de les seves diferències polítiques, la convivència entre ambdós durarà fins a 1873. I és que els esdeveniments polítics estan a punt de precipitar-se. A principis d'aquest any Amadeu I, fastiguejat dels polítics espanyols, mancat de base social i supervivent d'un atemptat que quasi acaba amb la seva vida, presenta la seva renúncia al tron. Després del fracàs de qui millor podia encarnar una monarquia democràtica, ningú postula tornar a buscar un altre rei. L'11 de febrer les Corts voten altra vegada: 258 vots per la República vers 32 en contra. "Ningú duu la República, la duen les circumstàncies; la duu una conspiració de la societat, de la natura, de la història" reconeixeria Emilio Castelar sobre la fragilitat del nou règim.

El republicà federal Estanislau Figueras serà el primer president del govern. Dura 5 mesos i deixa una frase per a la posteritat: "Senyors, els serè franc, estic fins als collons de tots nosaltres".

Els debats sobre la forma unitària o federal de la República, els conflictes dins del mateix

republicanisme federal, la nova revolta carlista, els intents de cop d'Estat i la guerra colonial a Cuba marquen una tempestuosa experiència que es converteix en una màquina de triturar presidents de Govern.

A Figueras el succeirà Pi i Margall. Durarà poc més d'un mes en el càrrec. El president és desbordat pels sectors més intransigents del republicanisme federal, que sense esperar a la nova Constitució republicana federal inicien l'anomenada revolució cantonal. Cartagena, Alcoi, Màlaga, Cadis i d'altres localitats es declaren sobiranes per a constituir la República federal de baix a dalt. Una part del moviment obrer, de tendència bakuninista, s'uneix a la revolució, i els intents de negociació per part de Pi fracassen. Poc temps abans, com a ministre de Governació havia contingut la proclamació de l'Estat català de la República federal espanyola, però el nou moviment és molt més inflexible i precipita la seva caiguda. Engels escriuria que amb això els republicans federals intransigents i els seus aliats bakuninistes ferien de mort a la República. El 18 de juliol de 1873 Pi i Margall dimiteix. El seu successor Nicolás Salmerón haurà d'encarregar-se de la repressió al cantonalisme, però després de dos mesos al poder dimitirà per la seva negativa a firmar execucions de rebels.

Serà el quart i darrer president republicà, Emilio Castelar, qui, en paraules de Pisarello "entregui la República als seus repressors". El polític republicà pren poders excepcionals, suprimeix llibertats, pacta amb els sectors conservadors i empra tota la força de l'Estat per a reprimir el moviment cantonalista.

Si el model era la repressió republicana a la Comuna de París, origen de la Tercera República Francesa, en aquest cas la violència estatal no servirà per a salvar la República de la seva autodestrucció. El 3 de gener de 1874 el cop d'Estat del general Pavia posa a la pràctica fi a l'experiència republicana. Tot i que aquesta sobreviu encara uns quants mesos més de manera nominal, en realitat ha mort. La dictadura del general Serrano serà el preàmbul a la Restauració borbònica encarnada en Alfonso XII, fill d'Isabel II. Cap polític de 1873 viuria prou com per a aconseguir veure la Segona República del 14 d'abril de 1931.

Diferents tàctiques en la llarga travessa pel desert

El fracàs de la Primera República endinsarà al republicanisme espanyol en una profunda divisió molt difícil de resoldre. Durant la Restauració el moviment seguirà existint, però fracturat en quatre

partits, un per cada president, quelcom que segons la historiadora Florencia Peyrou “està molt relacionat amb el personalisme típic de la política del segle XIX”. Castelar i Pi representen les posicions més antagòniques. Mentre el primer mira a la burgesia, les classes mitges i la Tercera República francesa, que es consolida en aquests anys com a *República d'ordre*, centralista i imperialista, el Partit Republicà Federal mira a les classes populars, al moviment obrer i al federalisme nord-americà i suís.

Vers la deriva conservadora i centralista de Castelar, Pi profunditzarà durant la Restauració en les seves idees federalistes. Pisarello destaca “la modernitat” dels escrits posteriors a la Primera República. Al 1877 es publica *Las Nacionalidades*, la seva obra més coneguda, un al·legat a favor d'una Espanya federal partint de les regions històriques i els antics regnes peninsulars. Per a Pi democràcia i federalisme són inseparables, i recela d'un règim republicà però centralista, quelcom que considera poca cosa més que una Monarquia amb una barretina frígia.

Tot i que dins del seu projecte federal s'inclouien les colònies d'espanyols d'ultramar, per a les que defensava una consideració d'estats federals, l'auge de l'independentisme a Cuba, Puerto Rico i Filipines el durà a anar modificant la seva posició i a donar per impossible la seva permanència a

Espanya. Durant la Guerra de Cuba Pi serà l'únic líder republicà que no recolzi l'enfrontament bèl·lic, aposant en canvi per donar la independència a la illa per a conformar amb ella una relació confederal en una mena de comunitat hispànica, quelcom similar a la futura Commonwealth britànica.

Castelar, defensor de l'imperialisme espanyol, adoptarà en canvi una progressiva integració en el sistema polític de la Restauració. Funda el Partit Demòcrata Possibilista que al 1890 s'integra al Partit Liberal de Sagasta després d'aconseguir la seva principal reivindicació: el sufragi universal masculí.

Peyrou, autora del llibre “*La Primera República*” (Akal, 2023), assenyala la “mala relació personal” entr els dos expresidents. Mentre el líder dels republicans federals, finat al 1901, serà fins a la seva mort un outsider, el darrer president republicà, mort al 1899, arribarà a ser fins i tot rehabilitat com a figura pública. Una divisió que segons Pisarello s'ha mantingut també en la posterior memòria pública a ambdós, i que per a l'autor de *Dejar de ser súbditos*, ha tractat millor a Castelar deixant a Pi, pare de les múltiples tradicions de les esquerres espanyoles, arraconat en un cantó del que considera necessari treure'l. Tal vegada aquest 150 aniversari de la República per la que tant va lluitar i que només va presidir un mes pugui servir a aquesta fita.

APRENENTATGES ACTUALS DEL FEDERALISME REPUBLICÀ DE PI I MARGALL

LA U

Consell de redacció

La Primera República va tenir lloc entre l'11 de febrer de 1873 i el 3 de gener de 1874, durant el Sexenni Democràtic iniciat al setembre de 1868 amb la revolució coneguda com la Gloriosa, que va posar fi a la monarquia d'Isabel II. Aquest 2023 es compleixen 150 anys des del primer intent republicà, i cal destacar que Espanya és dels pocs països al món en els que després d'haver experimentat dues formes de govern republicanes, al 1873 i al 1931, es va donar un pas enrere amb la tornada de la monarquia. L'objectiu d'aquest escrit es traslladar algunes de les idees del model federal que va desenvolupar Francesc Pi i Margall (1824-1901) en la Constitució Federal de 1873; el pacte necessari del que va néixer la república i la federació [1]. Per tant, aquestes idees s'exposaran des del reconeixement de la importància del municipi com l'àmbit territorial més proper i en el que millor es pot desenvolupar la democràcia fins la creació del pacte federal pel lliure consentiment d'aquests petits territoris.

Sovint fem servir el terme de “república federal” per a referir-nos a aquesta època. En canvi, d'aquí en endavant farem servir la idea de “federalisme republicà” de Pi i Margall, en tant que la federació no era un simple atribut descriptiu, sinó més aviat el punt central de tot el seu pensament [2]. Cal esmentar que el republicanisme és fonamental, sempre i quant aquest sigui federal: “El que constitueix una monarquia no és l'existència d'un Rei, sinó la centralització política” [3].

Pi no rebutja el govern monàrquic únicament pel seu caràcter despòtic i hereditari, sinó també per una qüestió de principis, arribant a afirmar que la

monarquia és incompatible amb els principis democràtics, en tant que el règim monàrquic és la negació de la sobirania del poble [4].

La Federació “és un sistema —llegim a *Las Nacionalidades*— pel qual els diversos grups humans, sense perdre la seva autonomia en allò que els és peculiar i propi, s'associen i subordinen al conjunt dels de la seva espècie per a tots els fins que els són comuns”.

Per tant, la idea federal es caracteritza perquè “s'estableix la unitat sense destruir la varietat, i pot arribar a reunir en un cos tota la humanitat sense que es malmeti la independència ni s'alteri el caràcter de nacions, províncies ni pobles” [5]. Aquesta unió ve donada de manera voluntària de baix a dalt, és a dir, des d'allò local fins a allò nacional. Dit amb altres paraules, és unitat de la varietat [6].

Això és tradueix en la diversitat de formes d'actuació de les institucions provincials. El model federal és heterogeni i per tant l'autonomia a l'hora de la gestió econòmica, administrativa o política també ho ha de ser [7], i tant és així que el principi d'autonomia municipal es troba recollit en l'article 106 de la Constitució de 1873. Es tracta, d'acord amb el principi de llibertat positiva, d'un autèntic autogovern en el pla més proper d'organització col·lectiva, el municipi. Ara bé, cal afegir que no es tracta d'una mera administració local desconnectada [8], ja que forma part d'un pacte major pel qual s'accedeix voluntàriament: el pacte federal. Aquest és un pacte “pel qual els seus components, els Estats, les províncies o els municipis, tot conservant l'autonomia o sobirania

dins de l'esfera dels seus interessos particulars, decideixen crear un poder federal superior la missió del qual consisteix en regular els interessos comuns de tots els seus membres" [9]. Això brota del reconeixement de la realitat social i política dels diferents territoris, ja que a desgrat del racionalisme que constitueix el fonament del progrés per a Pi, reconeix els vincles comunitaris i solidaris que són fruit del context històric i cultural de cada província o municipi [10].

"La constitució d'un Estat d'Estats, permet [a parer de Pi i Margall] la creació d'àmbits territorials més petits i coherents en l'exercici del poder polític, cosa que recau en favor de la democràcia; en definitiva del control i la participació política per part dels estats" [11]. Per això troba que els municipis, i en un àmbit més gran de territorialitat, les províncies, són la unitat territorial perfecta en les que els ciutadans poden exercir la llibertat política en el major grau possible [12]. Aquesta idea sobre la preferència de federacions petites és present tant en Pi i Margall com en Proudhon, en tant que si es respecta l'autonomia d'aquests petits territoris hi ha més harmonia entre l'Estat i la societat, la política és més accessible i propera i és més senzill arribar a acords. En definitiva, Pi preferia una administració central molt petita enlloc d'un sol model institucional centralitzat en l'Estat [13].

"Nosaltres ens titllem federals perquè volem: 1) Que el poble, la província i la nació siguin igualment autònoms dins del cercle dels seus respectius interessos; 2) Que els pobles estiguin units a la província i les províncies a la Nació per una Constitució, o el que és el mateix, per un pacte" [14].

Per tant ens allunyem de postulats monistes en els que s'equipara un estat a una nació per a apostar per una nació espanyola plural, capaç d'acomodar diverses realitats nacionals i regionals [15]. No es tracta d'abolir la nacionalitat espanyola, sinó de reconstruir-la sobre "la unitat en la varietat, rebutjant la uniformitat" [16], en tant que "el model de nació espanyola heretat, fundat en el nacionalisme castellanista excloent i el centralisme uniformista, ha fracassat cultural política i econòmicament" [17].

"El principi federatiu es distingeix de l'unitari perquè a la idea de contracte social oposa la del contracte federal" [18]; a la centralització administrativa oposa la independència administrativa dels ens corporatius reunits; a l'absolutisme o indivisió de poders la separació dels poders a cada Estat o unitat territorial sobirana; i al feudalisme agrari i industrial, la federació agro-industrial" [19].

Per a acabar, un altre dels punts cabdals en Pi i Margall és el contracte o pacte pròpiament dit com a eina indispensable, en aquest cas del pacte federal, per a crear un equilibri entre la llibertat i autoritat. L'ordre social i la convivència política és una necessitat antropològica per al nostra autor de referència, en tant que el ciutadà només existeix entre els altres, és a dir, en comunitat, on realment ens podem desenvolupar. Per a aconseguir aquest objectiu tant el principi de llibertat com el d'autoritat es necessiten mútuament. L'autoritat deriva de la llibertat i la llibertat a la vegada es dona únicament en l'autoritat mitjançant lleis [20]. En definitiva, es necessita la reciprocitat del moment constituent amb el pacte constituït junt amb la revisió del mateix per part dels grups federats que constitueixen, com s'ha dit, de manera voluntària l'Estat federal.

D'aquí cinc mesos tindran lloc les eleccions municipals (i autonòmiques), i aviat se celebraran també les eleccions generals. Aquest any es disputarà el disseny del nostre país en el futur. Davant ens trobem amb una proposta nítida de tall reaccionari: més centralització, menys drets. Manca aixecar un projecte democràtic més intel·ligible, i per a això el federalisme republicà és imprescindible.

Des de baix, atorgant-li al municipalisme la importància que mereix en el nostre país. En la línia del que va plantejar Francisco Fernández Buey ja fa 25 anys: sensibilitat federal en l'àmbit cultural, sensibilitat confederal en l'àmbit organitzatiu i sensibilitat plurinacional en l'àmbit del projecte de país.

Notes

[1] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.

[2] Badia, Miguel. (2002). El federalismo pluralista. Barcelona: Paidós.

Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.

[3] Pi i Margall, Francisco. (2010). Quina ha de ser la nostra forma de govern? Les nacionalitats. Escrits i discursos sobre federalisme. Barcelona: Institut d'Estudis Autonòmics.

[4] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.

[5] Pi i Margall, Francisco. (2002). Las nacionalidades. Edición de J. Trías, Madrid, Biblioteca Nueva.

- [6] Rivera, A. (2000). La idea federal en Pi y Margall, Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones internacionales, 2 (4), pp. 113-141.
- [7] Pi y Margall, Francisco. (2002). Las nacionalidades. Edición de J. Trías, Madrid, Biblioteca Nueva.
- [8] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.
- [9] Rivera, A. (2000). La idea federal en Pi y Margall, Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones internacionales, 2 (4), pp. 113-141.
- [10] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.
- [11] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.
- [12] Rivera, A (2006). El republicanismo liberal español: libertad, democracia y asociación en el pensamiento republicano del siglo XIX, Spagna contemporánea, 30, pp. 49-70.
- [13] Rivera, A. (2000). La idea federal en Pi y Margall, Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones internacionales, 2 (4), pp. 113-141.
- Pi y Margall, Francisco. (2002). Las nacionalidades. Edición de J. Trías, Madrid, Biblioteca Nueva.
- [14] Trías Vejarano, Juan. (2002): Introducción en Pi y Margall, Las nacionalidades, Madrid: Biblioteca Nueva.
- [15] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.
- [16] Pi y Margall, Francisco. (1982): La reacción y la revolución. Edición de A. Jutglar, Barcelona, Anthropos.
- Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.
- [17] Máiz, Ramón. (2018). Nacionalismo y federalismo. Una aproximación desde la teoría política. Madrid: Siglo XXI.
- [18] El pacte social i el pacte federal coincideixen en la creació d'un únic cos polític de manera voluntària. Però a la vegada tenen grans diferències, el contracte social es desenvolupa mitjançant una organització centralitzada, en canvi

s'ocasiona de baix a dalt afavorint l'autonomia i sobirania, dels seus integrants qui no són individus aïllats, sinó grups de ciutadans que conflueixen en un municipi o província, és a dir, en entitats territorials petites, democràtiques i autònomes. Per tant, el pacte federal combina la sobirania pròpia amb l'acció que cedeixen voluntàriament els cossos integrants (Rivera, 2000).

[19] Rivera, A. (2000). La idea federal en Pi y Margall, Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones internacionales, 2 (4), pp. 113-141.

[20] Rivera, A. (2000). La idea federal en Pi y Margall, Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones internacionales, 2 (4), pp. 113-141.

Rivera, A (2006). El republicanismo liberal español: libertad, democracia y asociación en el pensamiento republicano del siglo XIX, Spagna contemporánea, 30, pp. 49-70.

UNA REPÚBLICA A LA QUE NO VAN DEIXAR SER

MEMORIA DEL FUTURO

Xavier Granell Oteiza

És coneguda l'afirmació de Marc Bloch referida al fet que la història és la ciència que estudia l'ésser humà a través del temps. El temps i els usos que els subjectes fan d'ell és, per tant, un assumpte cabdal per a qui li interessa el que va ser i, també, el que podria haver sigut. Aquest podria haver sigut és del tot rellevant quan parlem de la proclamació de la Primera República, potser l'experiència democràtica més important del segle XIX pel que a la transformació integral de la societat es refereix. Com es va dir de la Comuna de París, la gran mesura social de la República va ser la seua pròpia existència, la demostració palpable que es podia construir un present de sobirania popular. La República va accelerar el temps de la revolució que s'havia iniciat amb el Sexenni Democràtic: la fam de terres dels treballadors del camp es va transformar ocupacions, l'associacionisme obrer va emergir a l'espai públic, l'abolició de les tan odiades quintes i els impostos de consums semblava imminent, i la federació, com a organització territorial de la llibertat que era, quasi es tocava amb els dits. República va ser, en definitiva, una utopia real.

Això només va ser possible perquè la cultura democràtica i republicana va arrelar entre els sectors populars i una part dels mesocràtics al llarg de les dècades anteriors. En massa ocasions les ulleres de "fracàs" i "feble" referit a la modernització, el liberalisme, la indústria o la nació, han servit per a mirar el segle XIX a Espanya com si d'un espill deformat es tractara. Les mancances democràtiques i els problemes socials de hui en dia eren fruit del que van fer i van deixar de fer

unes elits sempre massa incompetents en un país sempre massa allunyat dels del seu entorn. Aquest endarreriment vindria a explicar que una experiència com la Primera República, un parèntesi convuls i caòtic, caiguera pel seu propi pes. Era un projecte massa avançat per al substrat social i cultural de l'època i, com tothom sap, no va passar de ser una República sense republicans[1]. Aquesta perspectiva, inexplicable sense la llarga nit franquista, s'ha anat deixant de costat. Hui coneixem cada vegada més qui eren, com vivien i què anhelaven aquells demòcrates i republicans.

Hereus de la Revolució Nord-americana, de la Revolució Francesa i del primer liberalisme gadità, els grups demòcrates es van enfrontar a un Estat liberal centralitzat, de sufragi censatari i drets polítics limitats, de llibertat civil estreta i de sobirania compartida entre monarca i corts. Un Estat, dit siga de pas, molt similar als seus germans liberals de Portugal, França, Bèlgica o el Regne Unit. Enfront d'això, la democràcia va sostindre de manera molt primerenca la defensa de la República, la federació o la descentralització, el sufragi universal masculí, la llibertat de premsa, el dret d'associació, el cooperativisme, el crèdit barat o el repartiment de la propietat de la terra entre xicotets propietaris. En definitiva, "incorporar al festí de la vida a aquelles classes jornaleres"[2] excloses socialment i política.

La presència i el protagonisme femení en els espais radicals, republicans i obrers en les dècades centrals del segle ha sigut una de les aportacions més rellevants de la historiografia recent. I és que les dones no van tindre una

trajectòria particular diferenciada, però sí han sigut constantment invisibilitzades de la narració històrica. Abans que Concepción Arenal, la fourierista Rosa Marina va publicar en 1857 *La mujer y la sociedad*, el primer llibre feminista de la nostra història. En ell es denunciava l'explotació de la dona i es reivindicava el seu dret a protestar, parlar públicament, escriure i eixir de l'espai domèstic[3]. Pel que sembla, no va ser en va aquest reclam: Modesta Periu, saragossana, va participar en la insurrecció republicana de 1869 a la seua ciutat i, segons Benito Pérez Galdós, va ser qui va escriure la provocadora fulla volant *El rey se va*. La seua militància li portaria a conèixer les presons de dones madrilenyes. Admiradora de Periu va ser Magdalena Bonet y Fàbregas, mallorquina i filla del republicà Ignacio Bonet Rubí, qui a partir de 1870 comença a pronunciar discursos en el Casino Republicà Federal de Palma i, posteriorment, a publicar-los en *l'Iris del Pueblo*[4]. Guillermina Rojas, mestra, costurera i escriptora, va ser també una militant i dirigent que va transitar del radicalisme republicà a l'anarquisme internacionalista. Galdós es refereix a la seua implicació en les mobilitzacions madrilenyes de 1872 afirmant que “es va barallar a tirs amb les tropes de Pavía a la plaça d'Antón Martín”[5]. Un altre nom destacat és el de Concha Boracino, màxima dirigent republicana federal a Torrevella des de poc abans de 1870. Líder de la revolució cantonal, va passar a ser una figura àmpliament popular a la ciutat, reivindicant fins i tot annexionar-se al Cantó de Cartagena. El seu rastre es perd per complet a partir de la repressió al moviment cantonalista [6].

La Primera República es va veure travessada per tres grans tensions: un conflicte colonial (la guerra de Cuba), una guerra civil (la tercera –o segona– guerra carlista) i un federal (la revolució cantonal). Amb tot, el que va posar punt final a aquesta experiència democràtica no van ser els conflictes, sinó un colp d'estat. Els projectes d'abolició de l'esclavitud que es debatien des de 1868 es veurien en part materialitzats en 1873 en aprovar-se l'abolició de l'esclavitud a Puerto Rico, la qual cosa no va agradar als antiabolicionistes que formaven la Lliga Nacional –en les files de la qual destacaven els exministres Cánovas del Castillo, Adelardo López d'Ayala i Víctor Balaguer–. Tampoc agradava als propietaris que, amb la reobertura de les Corts al gener de 1874, s'anara a conformar una majoria republicana al voltant d'Eduardo Palanca i a implementar la llei d'abolició senyorial que pretenia sumar-se a les tres anteriors (les de 1811, 1823 i 1837) [7]. El conflicte entre propietaris i usufructuaris de la terra podia

decantar-se en favor dels segons. De l'aliança entre esclavistes i grans propietaris van eixir els diners que van finançar el colp de Pavía, clausurant així una República federal a la qual no van deixar ser.

Notes

[1] Una crítica a aquest enfocament en Jaume Montés, “Remediando el olvido historiográfico de la Primera República”, *Historia Constitucional*, 23, 2022, pp. 637-642.

[2] Francisco Pi y Margall, “La Revolución actual y la Revolución Democrática”, *La Discusión*, 1-4-1864.

[3] Juan Pro, “Mujeres en un estado ideal: la utopía romántica del fourierismo y la historia de las emociones”, *Rubrica Contemporánea*, 4(7), 2015, pp. 27-46 i “Romanticismo e identidad en el socialismo utópico español: buscando a Rosa Marina”, en I. Burdiel y R. Foster (eds.) *La historia biográfica en Europa. Nuevas perspectivas*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 2015.

[4] Gloria Espigado, “Las primeras republicanas en España: prácticas y discursos identitarios”, *Historia Social*, 67, 2010, pp. (75-91) 81-82.

[5] Gloria Espigado “Experiencia e identidad de una internacionalista: trazos biográficos de Guillermina Rojas Orgis”, *Arenal*, 12(2), 2005, pp. 255-280.

[6] Juan B. Vilar, “El cantón de Torrevieja (Alicante) (1873): una primera aproximación”, *Anales de Historia Contemporánea*, 14, 1998, pp. 335-356.

[7] José A. Piqueras, *La revolución democrática (1868-1874). Cuestión social, colonialismo y grupos de presión*, Madrid, Centro de Publicaciones Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1992 i Antonio Jesús Pinto Tortosa, “Libertad frente a esclavismo: la Revolución Gloriosa y la cuestión abolicionista (1868-1873)”, *Ayer*, 112, 2018, pp. 129-154.

ASTÚRIES, EL PACTE FEDERAL GALAICO-ASTURIÀ I LA OBLIDADA PRIMERA REPÚBLICA

NORTES

Diego Díaz

L'estiu de 1872 Amadeu I viatjava a Astúries enmig d'una gran indiferència popular. El "monarca democràtic", que durant la seva estada asturiana visità la Universitat d'Oviedo i la fàbrica d'armes de Trubia, no aixecaria grans passions al Principat. La freda recepció del Rei per part del poble asturià no era excepcional, sinó simptomàtica d'un país en el que el jove príncep italià seguia sent considerat un estranger. Amb prou feines quedaven set mesos de regnat al primer i darrer Savoia en ocupar el tron espanyol.

Amadeu de Savoia: el fracàs de la monarquia democràtica

Escollit pel Parlament espanyol després de la *Gloriosa Revolució de 1868*, el moviment cívico-militar que en nou dies de setembre va posar fi al regnat d'Isabel II, Amadeu I mai va passar de ser una solució de compromís buscada per l'ala dreta dels anti-isabelins per a refredar el contingut més rupturista i socialitzant de la revolució democràtica iniciada a Espanya amb l'expulsió dels Borbons. 190 vots a favor del príncep torinès, front a d'altres 62 vots a favor de la República i alguns pocs més favorables a altres pretendents al tron, el convertirien en l'únic monarca escollit per votació a la història d'Espanya.

Situat en terra de ningú i desproveït de l'aura màgica de la tradició i la nissaga, el fill de Víctor Manuel II de Savoia, de caràcter liberal, però estrany al país i quasi Rei per accident, no gaudiria ni del suport dels monàrquics, que el veien com a un intrús al Palau Reial, ni de la transigència o el benefici del dubte dels republicans, que no

renunciaven a l'ideal de profunditzar en la revolució democràtica substituint definitivament la Monarquia per una República. Després de sobreviure a un atemptat que quasi acaba amb la seva vida, fatigat d'uns i d'altres, mancat de suports polítics i conscient que la seva designació havia estat un experiment política faltat de base social de cap mena, l'11 de febrer de 1873 Amadeu I s'acomiadaria dels espanyols amb una de les cartes de dimissió més lúcides i elegants de la nostra història política:

"Esteu segurs que al desprendre de la Corona no em desprenco de l'amor a aquesta Espanya tan noble com desgraciada, i que no duc altre pesar que el de no haver-me estat possible procurar-li tot el bé que al meu lleial cor li plaïa per a ella"

La proclamació de la Primera República a Astúries

Aquell mateix 11 de febrer de 1873, davant el buit de poder deixat pel "primer Rei en vaga", com diria irònicament Friedrich Engels sobre l'abdicació d'Amadeu I "el breu", les Corts espanyols proclamaven la I República per una còmoda majoria dels vots. A Oviedo/Uviéu i Xixón les notícies serien rebudes amb un dia d'endarreriment, però amb un enorme entusiasme per la República que contrastava amb la indiferència de la majoritària Astúries rural i camperol, on més enllà dels canvis polítics que es produïen a la vila i cort, cacics i cures, seguien sent la verdadera autoritat d'uns pobles i llogarrets on amb prou feines arribava l'Estat.

A la capital asturiana la proclamació de la

República es produiria a les dotze del migdia i tindria lloc des del balcó de l'Ajuntament. Tot i que els diputats madrilenys no havien arribat encara a un acord respecte al caràcter centralista o federal de la República, els regidors d'Oviedo, obrant pel seu compte, decidirien proclamar la República federal espanyola. No seria un fenomen aïllat. Així ocorreria en altres ciutats en les que la tendència republicana federal era majoritària, com a Xixón, on també se celebraria el final de la Monarquia amb manifestacions populars de joia. A la capital asturiana l'entusiasme arribaria fins al punt que una massa de republicans federals literalment assaltaria la Fàbrica d'Armes de La Vega per a aprovisionar-se d'armes i així organitzar als barris d'Oviedo milícies per a defensar el nou règim.

L'emergència d'una societat civil democràtica

Les ciutats asturianes no s'havien allitad monàrquiques i llevat republicanes. Des de 1868 el republicanisme federal havia anat guanyant pes a Astúries i era la corrent hegemònica tant en el Cercle Republicà d'Oviedo com en el republicanisme de Xixón, tal i com ha estudiat Sergio Sánchez Collantes, autor de la monumental obra d'investigació "El pueblo a escena. Republicanismos y tradición democrática en la Asturias del siglo XIX". Prenent el model del Pacte de Tortosa firmat pels republicans dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó (Aragó, Catalunya, Balears i València), al juny de 1869 els republicans del Principat i de les quatre províncies gallegues firmaven a A Coruña, la principal ciutat del nord-oest peninsular, el Pacte Federal Galaico-Asturià, un document pel que es comprometien a treballar junts per una República Democràtica Federal que havia d'aconseguir la reunificació de la península ibèrica en una entitat comuna que agrupés als territoris d'Espanya i Portugal.

A desgrat d'estar molt limitat a Oviedo/Uviéu, Xixón, Avilés i algunes viles de certa mida, els anys del Sexenni Democràtic seran temps d'expansió de les idees republicanes a tota la geografia asturiana. Gràcies a les noves llibertats democràtiques de les que es gaudia a Espanya es desenvolupen diaris com *La Jove Astúries* i *La República Espanyola*, circulen altres d'àmbit nacional als carrers, cafès i altres espais de sociabilitat, floreixen els cercles republicans i les lògies maçòniques, i fins i tot es funden el 1871 seccions locals de l'Associació Internacional de Treballadors a Oviedo/Uviéu, Sama i Mieres.

Una societat civil democràtica comença a emergir i en ella hi prenen part no només els homes il·lustrats de classe mitjana, sinó també sectors de l'artesanat i de la incipient classe obrera, joves i

fins i tot dones, com deixaria constatat l'escriptor d'Oviedo Leopoldo Alas Clarín en un text satíric i costumista de la època titulat "I la casa per escombrar", sobre una dona que desatén les "tasques de la llar" per a participar en la política republicana, i que saluda en arribar a casa el seu marit, encarregat de les tasques de cures, amb un "Salut i fraternitat, ciutadà".

Des dels ajuntaments republicans, de tan curta vida com la pròpia República, les noves autoritats posaran en marxa algunes reformes socials com mesures d'higiene i salut pública o d'extensió de l'educació a nens i nenes. A Xixón, on el metge humanista Eladio Carreño, cofundador del Partit República Democràtic Federal, serà el primer regidor i més endavant alcalde, s'implantaràn també disposicions laïcistes com no seguir finançant des de les arques públiques els cultes i les festivitats religioses de la Setmana Santa i Sant Pere.

Una República amenaçada

El nou règim, al front del qual es col·locarien els republicans federals, no tindria ni un moment de pau. En un període de temps inferior a un any confluirien la insurgència carlista, els intents de cop d'Estat per part de les dretes i de sectors de l'Exèrcit, la tornada de la guerra colonial a Cuba i la revolta cantonalista promoguda pels sectors més radicals del republicanisme federal. Des del primer moment la Primera República naixia amenaçada i sota el signe de la violència.

Per a defensar al règim dels seus enemics, i donada la desconfiança que existia en la lleialtat de bona part de l'Exèrcit i de la Guàrdia Civil, les autoritats republicanes animarien un cos armat afí, els anomenats *Voluntaris de la Llibertat*, que ja havien existit durant la revolució de 1868. Aquestes milícies ciutadanes, posteriorment també rebatejades com a Voluntaris de la República, arribarien a comptar amb 300 homes armats a Astúries. Artesans, obrers i membres de les classes mitjanes, s'allistarien disposats a defensar amb la seva vida la causa d'una República federal que durant el govern de Pi i Margall adoptaria un ambiciós programa de reformes polítiques i socials com la implantació de l'educació universal i obligatòria per a nens i nenes, la jornada laboral de vuit hores, l'abolició del treball infantil, mesures per a l'accés a la propietat de la terra del camperolat, el reconeixement legal de l'incipient moviment obrer o la completa separació de l'Església i l'Estat.

De les activitats dels voluntaris republicans sabem que participaren en la persecució a les partides de guerrillers carlistes que operaven sobretot a la

munyanya central asturiana. Sota el comandament del cabdill de Laviana José Faes, el carlisme asturià aconseguiria organitzar a les muntanyes del consell d'Aller a alguns centenars de camperols descontents amb la República, catòlics integristes i altres rebels de variada procedència social, demostrant una notable capacitat militar que es traduiria en una multitud d'atacs, segrestos, atracaments i accions de sabotatge perpetrats per tot el territori asturià i el nord de Lleó.

A mesura que la República col·lapsava, aquestes accions es farien cada cop més freqüents i anirien des d'atacs a les vies de tren i talls de les línies de telègraf, a incursions bèl·liques de més envergadura com l'incendi a l'estació de Lena i de l'Ajuntament de Sama o l'assalt a la vila de Llanes.

El col·lapse de la República a Astúries

A Astúries, com a tot el nord d'Espanya, devastat per la insurgència carlista, no tindrà lloc la revolta cantonalista. Mentre a Cartagena, Castelló, Màlaga, Cadis i altres localitats de l'est i el sud es proclamaven cantons independents a partir de l'estiu de 1873, de cara a la construcció de la República federal "des de baix", partit de la sobirania dels municipis a Oviedo/Uviéu i Xixón el republicanisme federal asturià es mantindria fidel al Govern i optaria per la via legal i institucional, tal i com Pi i Margall havia demanat als seus partidaris: esperar a la proclamació de la Constitució federal i no avançar esdeveniments.

Quan el president català caigui i sigui succeït per Emilio Castelar, la protesta dels republicans federals es limitarà a presentar a presentar la seva dimissió als ajuntaments asturians. Tan sols alguns voluntaris republicans respondran al 1874 amb les armes al gir autoritari i conservador de la República. Un grup d'ells, fonamentalment d'Avilés, serà detingut per les autoritats i acabarà deportat a Cuba.

Assetjada pels seus enemics, debilitada per les seves contradiccions internes, el 3 de gener de 1874 el cop d'Estat del General Pavía posava fi a la República, que nominalment duraria alguns mesos més sota la dictadura del general Serrano. La restauració monàrquica amb la coronació d'Alfons XII, fill de la destronada Isabel II, arribaria a finals d'any. S'iniciava una llarga travessia pel desert. Més de mig segle. Cap dels protagonistes asturians de la Primera República arribarà a veure la Segona República.

Republicans sense República

El republicanisme asturià sobreviuria a la mort de la Primera República, i fins i tot creixeria com a moviment al caliu dels processos d'urbanització i industrialització que reduïen el pes del

conservadorisme rural en la societat asturiana.

En les catacumbes de la restauració monàrquica els republicans asturians seguiran treballant per la democratització del país, i fins i tot sota una altra denominació. La Unió Democràtica, en una data tan aviat com 1876 aconseguiria alçar-se amb la majoria dels regidors d'Oviedo en les eleccions locals d'aquell any, si bé això valdria de ben poc, ja que en el centralista i corrupte sistema de la Restauració els ajuntaments amb prou feines tenien competències i els alcaldes de les capitals de província i ciutats de més de 30.000 habitants es designaven directament pel Govern, sense passar per les urnes, en les que nos restabliria el sufragi universal masculí fins 1890.

Molt limitat per a operar a nivell polític, el moviment republicà donaria una gran centralitat al treball social i cultural. És a dir, en crear consciència cívica i alenar els valors republicans, encara que la República estigués molt lluny de ser una possibilitat política real. Eladio Carreño, l'exalcalde de Xixón, seguiria alimentant aquesta societat civil democràtica i antagonista a l'oligarquia i el caciquisme que no deixaria de créixer a desgrat de les traves posades pel regim monàrquic. De la seva iniciativa i de la dels altres entusiastes naixerien diaris com *El Productor Asturià* i *La Regió Asturiana*, així com entitats culturals tan importants com l'Ateneu Obrer de Xixón, fundat el 1881 i que

perdurà fins al 1937 i la victòria franquista. Tot un exemple d'il·lustració popular, amb sucursals en diversos barris populars de Xixón i una biblioteca amb més de 20.000 volums. En el pla polític Carreño tampoc es quedaria quiet. Participa en la reorganització a nivell nacional del Partit Republicà Federal, que torna a ser liderat per Pi i Margall, i defensarà des de 1883 un Estat Asturià de la República Federal espanyola. El projecte constitucional per a Astúries, aprovat per 800 persones en una assemblea al Teatre Jovellanos de Xixón, estableix el sufragi universal masculí, la separació de l'Església i l'Estat, l'educació pública obligatòria i gratuïta, un poder executiu, un parlament i un tribunal superior de justícia asturians, així com la cessió de sobirania a l'Estat federal espanyol en camps com la sanitat i l'educació obligatòria, els ferrocarrils, les relacions diplomàtiques, la fabricació de moneda o les duanes i el comerç exterior.

Mentre a Oviedo/Uviéu el republicanisme tindrà una composició política més variada i dispersa, amb presència de totes les corrents, a Xixón l'hegemonia del republicanisme federal amb prou feines tindrà competència. Els republicans federals animaran tota mena d'iniciatives cíviques, campanyes i organitzacions afins: des d'una Festa Cultural Antitaurina el 1914 a una Agrupació Femenina Anticlerical al barri del Natahoyo. Sobrevisuran a la crisi d'aquest espai polític, i encara a la Segona República, el partit, que s'havia tornat a refundar, mantindria alguns regidors a l'ajuntament de Xixón. Serien els darrers pimargallians asturians, hereus d'una llarga tradició republicana i federal.

LA PRIMERA REPÚBLICA: ALGUNES LLIÇONS DE CLASSE

REALITAT

Juanma Rodríguez

Dissabte farà 150 anys que Espanya va viure la primera experiència republicana. Aquesta efemèride ens ha de servir, més que per fer actes memorialístics sense cap impacte sobre el present, per extreure lliçons que ens serveixin per enriquir el debat i la reflexió, per alimentar la teoria i la praxi de la lluita del present, i ens ajudi a traçar una estratègia prou sòlida com per construir un futur republicà, amb uns fonaments que ens permetin fer de la pròxima experiència republicana la definitiva. Precisament, les dues repúbliques que ha viscut la història d'Espanya ens ajuden a extreure conclusions sobre quines van ser les claus que van impedir que aquells processos democratitzadors no fossin irreversibles i, si més no, que la monarquia com a cúspide del poder oligàrquic espanyol no continués dirigint l'estat nacional espanyol.

Des de fa un temps es repeteix com un mantra que fou una República sense republicans. Fou la primera República sense republicans, de la mateixa manera del regnat de Juan Carles I de Borbó fou la primera monarquia sense monàrquics. Ironies a banda, el cert és que tant en la I República hi havia republicans, com en la Segona Restauració hi havia monàrquics. Més enllà de mantres i ironies, les crisis orgàniques que van conduir a les dues experiències republicanes, així com els seus encerts i els seus fracassos ens aporten un seguit de lliçons molt valuoses.

L'estat nacional espanyol, com el d'altres països, no ha estat més que el projecte d'una conxorxa d'interessos de les diferents fraccions de les classes dominants, després d'aixafar revolucions i intents de construir altres models, i d'escombrar

tots aquells elements de la societat que s'escapaven de l'extensió del capitalisme en tot el territori sota la seva sobirania. En el cas d'Espanya, podem afirmar que el projecte de l'estat-nació s'articula gràcies a l'aliança entre terratinents aristòcrates, burgesia financera i industrial, Església catòlica i exèrcit, amb els borbons com a amfitrions i màxim estandard de les seves aspiracions imperials i espirituals.

Evidentment, la construcció d'aquest Estat-nació no va ser un procés pacífic i ha comptat amb diversos intents d'aniquilació dels corrents polítics contraris. Intents d'aniquilació que podríem dir que han estat exitosos, i que van des de la brutal repressió contra els afrancesats i posteriorment dels contraris a l'absolutisme i als seguidors de Riego, fins a l'extermini de la base social del republicanisme durant el franquisme. I, no només, s'han viscut episodis concrets, sinó que ha estat un llarg procés de repressió política i disciplina social per assolir l'èxit en el desenvolupament del seu projecte per tal de conservar i incrementar els privilegis de les classes dominants.

Com no podia ser d'una altra manera, un artefacte com l'Estat liberal-burgès posa les bases perquè regni la llei de la selva, i s'estableixi la corrupció com a forma de funcionar. Estat i negocis no tenen una barrera clara, i se sistematitza un sistema confiscatori pel qual, dels tributs i impostos pagats per les classes subalternes, s'incrementen fins a l'extrem les fortunes i els patrimonis dels membres més proactius de les classes dominants. La corrupció i l'especulació, per exemple, en la construcció del ferrocarril, no fou més que un

episodi d'aquesta forma tan natural de funcionar de l'Estat-nació. I és, precisament, aquesta forma tan desvergonyida d'operar, sumada a les desigualtats i la misèria que produeix el liberalisme, el que produeix la ira del poble, i es transforma en una de les baules més dèbils d'aquest projecte de dominació elitista.

La I República vindria, per tant, com a resultat del col·lapse d'aquest règim i de la inviabilitat de mantenir la monarquia sense la família Borbó. Després de l'abdicació d'Amadeu Savoia, la resta d'actors monàrquics estaven fora de joc com a conseqüència de l'esfondrament i la manca de legitimitat dels borbons. Engels ho resumia perfectament l'any 1874, a [Els Bakuninistes en Acció](#):

“L'abdicació d'Amadeu havia desplaçat del Poder i de la possibilitat immediata de recobrar-lo als monàrquics radicals; els alfonsins estaven, de moment, més impossibilitats encara; els carlins preferien, com gairebé sempre, la guerra civil a la lluita electoral. Tots aquests partits s'abstingueren a la manera espanyola; en les eleccions només van prendre part els republicans federals, dividits en dos bàndols, i la massa obrera.”

L'única forma de govern viable, per tant, era la República. Una República que, per altra banda, no tenia uns fonaments prou sòlids. En primer lloc, per la disputa entre aquells que pensaven la República des de l'òptica de l'Estat-nació, això vol dir des dels mateixos ressorts del sistema representatiu burgès, i que per tant no tenien un projecte que se sustentés sobre el suport obrer i popular, i aquells que consideraven que la República havia d'articular un projecte d'emancipació per a les classes populars. En segon terme, perquè aquesta base obrera i popular no estava articulada de forma prou madura, o si més no, dominaven aquells sectors que renegaven de la implicació de la classe obrera en la política. Engels ho va definir amb precisió en el llibre citat anteriorment:

“Pi era, de tots els republicans oficials, l'únic socialista, l'únic que entenia la necessitat que la República es recolzés en els obrers. Així va presentar de seguida un programa de mesures socials d'immediata execució, que no només eren directament avantatjoses per als obrers sinó que, a més, pels seus efectes, havien necessàriament d'empènyer a majors avenços i, d'aquesta manera, com a mínim posar en marxa la revolució social.”

Cal ressaltar que en el mateix llibre, abans de declarar les virtuts de Pi i Margall i la necessitat que la República es recolzés en els obrers, Engels assenyalava les oportunitats que havia obert

aquesta nova conjuntura per a la intervenció política i les possibilitats que s'havien donat perquè s'avancés en l'emancipació de la classe obrera. En tres paràgrafs resumeix l'escenari que s'havia obert amb la I República:

“En proclamar-se la República, el febrer de 1873, els aliancistes espanyols es van veure en un tràngol molt difícil. Espanya és un país molt endarrerit industrialment i, per tant, no es pot parlar encara d'una emancipació immediata i completa de la classe obrera. Abans d'això, Espanya ha de passar per diverses etapes prèvies de desenvolupament i treure del mig tota una sèrie d'obstacles.

La República brindava l'ocasió per escurçar dins del possible aquestes etapes i per escombrar ràpidament aquests obstacles. Però aquesta ocasió només es podia aprofitar mitjançant la intervenció política activa de la classe obrera Espanyola.

La massa obrera ho sentia així; a totes bandes pressionava per tal que s'intervingués als esdeveniments, per tal que s'aprofités l'ocasió d'actuar, en lloc de deixar a les classes posseïdores el camp lliure per a l'acció i les intrigues, com s'havia fet fins llavors.”

Com dèiem abans, en l'organització de la classe obrera dominaven les opcions que predicaven l'abstencionisme i la no implicació de les organitzacions obreres en la política. El resultat va ser, en un primer moment, el suport cap a la fracció de la petita burgesia republicana més radical, i la inexistència d'una representació obrera en un moment en el qual sí que existia una organització amb força, com la secció espanyola de l'AIT, per aconseguir representants en els nuclis amb un desenvolupament fabril més elevat. És aquesta, precisament, una de les lliçons històriques, no només pel que fa a la incapacitat directa que van tenir en el procés constituent, sinó també pel que passaria després amb els aixecaments cantolistes i, com a conseqüència, l'esfondrament d'aquesta experiència republicana. L'apoliticisme, per tant, limità l'organització popular i la va fer estèril en la seva autonomia política, donat que el resultat fou la dependència dels partits que representaven altres classes socials.

Fruit del paper dominants d'aquests corrents, i de l'existència d'un corrent federalista “intransigent”, sorgí el cantonalisme, amb episodis d'aixecaments populars a diverses ciutats, essent Cartagena la més coneguda pel temps que va aguantar com a cantó independent. El cantonalisme presentava elements interessants, en tant que plantejava una

alternativa al model centralista de l'Estat-nació burgès, posant en el municipi (la comuna o el cantó) la base d'un nou model de govern del poble. Tot i això, acabà sent més un moviment en ciutats aïllades, que no pas un moviment coordinat amb un projecte global. Així ho explicà Engels:

“El federalisme dels intransigents i del seu apèndix bakuninista consistia, precisament, a deixar que cada ciutat actués pel seu compte i declarava essencial, no la seva cooperació amb les altres ciutats, sinó la seva separació d'elles, amb el que barrava el pas a tota possibilitat d'una ofensiva general.”

Com en altres episodis històrics revolucionaris, l'aïllament en clau territorial i de classe sempre és un dels elements clau que expliquen la derrota. Aquest aïllament es dona, en moltes ocasions, fruit del treball de les classes dominants per anular tot moviment que promulgui un nou ordre, però també, es dona per l'aposta per estratègies que no tenen presents els límits d'una acció contrària a una direcció centralitzada o coordinada. Unes estratègies que perduren, a dia d'avui, i que s'han demostrat impotents, en el millor dels casos, davant dels grans poders econòmics i mediàtics, que sí operen de forma centralitzada, o que directament han engreixat les files del transformisme.

En qualsevol cas, aquest episodi de la història republicana expressa un incipient projecte de superació de l'Estat-nació burgès. En primer lloc,

perquè va plantejar una alternativa al model centralista i uniformitzador, el federalisme com a pacte entre iguals. El model centralista i uniformitzador, més enllà de les acrobàcies teòriques d'alguns grupuscles, només ha servit per mantenir un projecte de país oligàrquic, i s'ha demostrat disfuncional per articular la convivència entre les diferents nacions. En segon lloc, perquè en el desenvolupament dels fets i les propostes teòriques que marcaren aquest moment, es va plantejar també una alternativa al model liberal-burgès d'articular el poder polític, a partir d'un règim de representació, mediatitzat pels recursos dels quals disposen les classes dominants per condicionar els poders de l'Estat.

Durant la I República es va albirar la possibilitat de construir una república democràtica que avancés cap a una república comunal. Per aprofundir sobre la República Comunal val la pena llegir l'article de Joan Tafalla, [“Quin republicanisme per a l'emancipació? Engels entre la república comunal i la república democràtica”](#). En aquest sentit, la proposta federal de Pi i Margall també és una referència per pensar i definir qualsevol projecte republicà en el present, i és la base sobre la qual pensar un projecte confederal. Un projecte que no només ha de plantejar la convivència de les diferents nacions en un pacte entre iguals, sinó perquè també ha de plantejar una alternativa on el municipi és el pilar de càrrega d'un projecte d'emancipació de les classes subalternes.

UNA NOVA PRIMAVERA: SOBIRANIA I REPÚBLICA

SOBIRANIES

Ivan Montemayor

Es compleixen 150 anys de la declaració de la I República. L'11 de Febrer, en un context amb una forta memòria democràtica, seria un dia festiu. Un dia per recordar amb orgull. Una República que va tenir encara que fos breument dos presidents catalans: Estanislau Figueres i Francesc Pi i Margall. De fet, durant aquest període es va donar una situació que tampoc s'ha tornat a repetir, 32 de 49 [1] Governadors civils eren catalans.

La fugida d'Isabel II, entre acusacions de corrupció, va ser una oportunitat per a què generals liberals-progressistes com Joan Prim portessin una nova dinastia. Amadeu de Savoia, pertanyent a l'estirp que havia unificat Itàlia en un sol estat amb l'ajuda de diferents forces polítiques, va ser l'escollit. Però la manca de suports després de l'assassinat de Prim, ocorregut dos anys abans l'esclat de la tercera guerra carlina i les conspiracions cortesanes a la capital fan que un espantat Amadeu I decideixi renunciar aquell dia de Febrer a ser monarca d'Espanya. Va ser, en els irònics termes d'Engels, el primer rei vaguista.

El pensament pi-i-margallià ha estat molts cops reivindicat pel moviment llibertari català, al defensar el principi de la sobirania individual com a punt de partida de l'organització social i el pacte (*foeudus*) com a mètode no autoritari per a crear vincles polítics.

" Entre la monarquia i la república, optaré per la república; entre la república unitària i la federativa, optaré per la federativa; entre la federativa per províncies o per categories socials, optaré per la de categories. Ja que no pugui prescindir del sistema

de votacions, universalitzaré el sufragi; ja que no pugui prescindir de magistratures supremes, les declararé quan càpiga revocables. Dividiré i subdividiré el poder, li mobilitzaré i li aniré segur destruint" [2]

Si aquesta era la cosmovisió del president Pi i Margall, no és d'estranyar que fos referent d'una anarquista com Frederica Montseny. Una Frederica que a pesar de mantenir en el plànol teòric un rigorós anarquisme, arribaria a ser Ministra de la II República, en plena guerra civil.

Però aquella és una altra història, tornem al 1873. En meitat d'una greu crisi, era el moment de provar d'establir un nou projecte, un projecte que per primer cop tenia la sobirania com a clau de volta. Aquest projecte el podríem desgranar en tres aspectes, que varen ser elementals en les disputes d'aquell moment de lluita democràtica i que perduren fins als nostres dies: la qüestió de la forma d'estat, la qüestió nacional i la qüestió social.

La forma d'estat havia arribat a ser la república democràtica per primer cop. A pesar de que la historiografia oficial del nacionalisme espanyol vinculi l'estabilitat de la monarquia amb moments de prosperitat, el passat ens mostra com els moments de democratització es veuen lligats amb la recurrent crisi d'aquesta vetusta institució. Potser mai s'ha de menysvalorar la capacitat dels monarques, i en especial de la nissaga dels Borbons, per a autodestruir la seva posició i equivocar-se amb decisions impopulars i protagonitzar escàndols de tota mena.

Valent-nos d'un paral·lelisme anacrònic però que

il·lustra situacions similars a les quals van haver d'enfrontar-se els republicans en 1873, si ens fixem en l'actual rei, Felip VI, sembla evident la seva falta de virtuts com la imparcialitat i la exemplaritat. No només pel discurs del 3 d'Octubre del 2017, amb una intervenció orientada a l'aplicació de l'article 155 i sense cap referència a la violència policial, sinó pel subtext del seu darrer discurs del Nadal.

Entre paraules buides i lloes a la OTAN i a la Unió Europea, Felip va usar una expressió cridanera: va fer una crida a cuidar-se de la "erosión de las Instituciones". A què es referia? En plena guerra de posicions pel control del Poder Judicial i el Tribunal Constitucional, el rei va fer seva l'expressió de Carlos Lesmes, expresident del Poder Judicial. Lesmes va dimitir, i en el seu discurs de comiat va disparar a tot i a dret contra l'independentisme, contra l'ala esquerra del govern de coalició i contra el sistema polític en general. Felip VI, per tant, s'alinea amb Lesmes, de nou. La Corona i les togues, unides en la seva lluita per la defensa de l'Estat, negant qualsevol intent de canvi. El rei és el màxim comandant dels generals de la guerra jurídica, però inclús les muntanyes més altes poden acabar desfetes per l'efecte de l'erosió.

La crisi territorial és una crisi de règim. El rebuig del centralisme oligàrquic va donar força al republicanisme federal i també al moviment radical del cantonalisme, i estem bastant lluny d'haver posat un punt i final a la disputa contra el centralisme. Si després d'una dècada de procés català, l'estat de les autonomies ha quedat qüestionat, l'andalusisme, el galleguisme, el creixement de l'esquerra abertzale al mateix temps que Compromís i Més es consoliden al País Valencià i a Mallorca són la prova que el model centralista segueix qüestionat. Un Madrid ofegat en neoliberalisme salvatge i una espanya buidada amb greus problemes com la despoblació i la manca de recursos públics acaben de dibuixar un estat que, com fa 150 anys, està segut sobre un polvorí.

Finalment, ens equivocariem de deslligar la forma de la república federal de la substància que l'havia d'omplir, el socialisme. Com deia Engels, "Pi era, de tots els republicans oficials, l'únic socialista, l'únic que comprenia la necessitat que la República es recolzés en els obrers" [3].

Les constants i inevitables crisis econòmiques del sistema capitalista i l'explotació de la classe treballadora que és inseparable del seu funcionament són l'espurna dels canvis polítics. La lluita de classes és el motor de la història i sobreviu als seus ingenus enterradors.

El desenvolupament del capitalisme industrial i la desolació del món agrari ibèric van portar a insurreccions, vagues i revoltes populars per acabar amb la desigualtat social i viure una vida digna. El socialisme de la I República, segurament insuficient per les demandes dels treballadors i de la Internacional, va projectar la necessitat d'una reforma agrària per redistribuir la propietat entre els camperols, limitar les hores de la jornada laboral, establir un sistema d'ensenyament públic i fixar un mínim en els salaris dels treballadors de les indústries.

Mentre el fantasma de la inflació i la guerra recorre Europa i molts països del globus experimenten la carestia d'aliments, la misèria i reben una violenta repressió quan arriben a les portes d'un món occidental esdevingut fortalesa, el canvi climàtic avança entre la passivitat i la indiferència de les grans potències. Sequera i saqueig.

Podem aprendre de la frustrada república federal la necessitat d'aplicar mesures d'emergència en un context difícil, com a l'actualitat serien la regulació del sector de l'habitatge per lluitar contra l'especulació que empobreix a la classe treballadora, convertint el dret a l'habitatge en un negoci infame; l'establiment d'una Renda Bàsica Universal que ens apropi al dret a l'existència, la nacionalització de l'energia i de l'aigua o la limitació de la jornada laboral fins a 32 hores.

La I República va ser un període que no ha caigut en l'oblit per casualitat. Sense entendre el fil roig que va de Pi i Margall fins a Lluís Companys, no podem ser conscients de les continuïtats de lluites que travessen la nostra història. Va ser el primer intent d'experimentar una aproximació cap a la sobirania popular, en un moment en el qual la Comuna de París acabava de ser reprimida. El catalanisme, com a ideologia articulada al llibre *Lo Catalanisme*, del federalista Valentí Almirall va néixer d'una revolució republicana frustrada.

Tornar la vista enrere 150 anys enrere no és fruit d'un desig de tornar a casa, d'una pulsio nostàlgica. La nostàlgia sens dubte és reaccionària. És voler tornar a una Ítaca (o una Icària, en funció de les simpaties de cadascú) fantasmagòrica, que quan més lluny està més fort s'enyora. La nostra tradició, el fil roig de les lluites per l'emancipació, està tenyida pel color d'una forta melangia, com explica Enzo Traverso [4], ja que hem patit moltes doloroses pèrdues. Però podem rescatar el passat sense perdre'ns en sentiments de tristor. Podem veure com s'han donat els grans avenços socials en cada lluita, en cada derrota, en cada resurrecció del sentiment revolucionari, en les

ganes de tornar-ho a intentar, de no renunciar mai a tot el pa i a totes les roses que ens falten. Dintre de la memòria habita la promesa d'una nova victòria.

Notes

[1] Així ho assegura Hennessy citant a Manuel Pugès (Como triunfó el proteccionismo en España, 1931) que ahora cita el diari El Eco de España. Veure Hennessy, C. A. M. (1967). La república federal en España: Pí y Margall y el movimiento republicano federal 1868-1874. Aguilar: 206.

[2] Pi i Margall F. (1877). Las nacionalidades.

[3] Engels, F. (1873). Los bakuninistas en acción (Vol. 630). NoBooks Editorial.2011.

[4] Traverso, E. (2019) Melancolía de izquierdas. Después de las utopías. Galaxía Gutenberg: Barcelona.

L'ÈXIT DE LA PRIMERA REPÚBLICA ESPANYOLA O QUAN LO POBLE VOL SER REI

UNIVERSITAT PROGRESSISTA D'ESTIU DE CATALUNYA

Jordi Serrano Blanquer

Podríem titular aquest article com "Primera República: la falç i el martell". Hi ha massa gent que només sap valorar les coses en funció de si acaben acaparant el poder, es considera així èxit o fracàs només en aquesta direcció. Ho trobo un error. Perquè l'èxit del poder normalment l'aconsegueixen els més malparits d'un bàndol. Per exemple, el pitjor energumen dels franquistes va durar 40 anys. Per què? Doncs, perquè li importava un rave fer matar als seus. És el que deixava atònit al General Vicente Rojo, per exemple. I Elias Canetti a *Masa y poder* escrivia que la màxima sensació de poder és matar als teus i que no es rebel·lin.

L'historiador marxista català Josep Fontana, ens va llegir una gran frase "hi ha escenaris ens els que el passat ens il·lumina" i un d'aquest és sense cap mena de dubte la Primera República. El sexenni revolucionari (1868-1874) és un dels períodes de la història més extraordinaris d'Espanya. I la culminació en la república espanyola una etapa espectacular que va demostrar que amb democràcia es podia avançar espectacularment en la igualtat, la justícia social i el reconeixement de les nacions a Iberia. La dreta l'ha blasmat perquè òbviament havien perdut el control del poder i, és clar, abans i ara, se'l considera exclusivament seu. Però el pitjor és que l'esquerra no l'ha reivindicat amb l'argument que era una proposta petit burgesa. Tant li fa que Engels no ho considerés així i valorés en la justa mesura com a socialista a Pi i Margall. A casa nostra encara hi ha gent que ho creu negligint l'evidència.

Però posem dos exemples del republicanisme

federal d'aquells dies. Fou el partit de la falç i el martell. El martell. El republicanisme federal era el partit dels obrers i dels rabassaires. Les Tres Classes de Vapor fou el primer gran sindicat. Que els obrers es presentessin a diputats a Madrid per primer cop a la història pel Partit Republicà Democràtic Federal no és pot negar ni oblidar. Pau Alsina (1830-1901) va ser el primer dirigent obrer diputat a Corts pel PRDF del 1869 al 1871 i senador de 1872 a 1874. El PRDF fou també el partit de la falç. Durant la Primera República es va organitzar la primera associació de rabassaires, la Societat d'Agricultors, integrada a la Federación de Trabajadores de la Región Española -Secció Espanyola de la Primera Internacional-. El vincle dels rabassaires amb el republicanisme català pimargallaià es deu a la proposta de llei que va impulsar durant la seva molt breu presidència de la República Pi i Margall declarant redimible el contracte de la rabassa morta. És a dir, una reforma agrària importantíssima perquè afectava a una part considerable dels pagesos que eren els que cultivaven la vinya. El cop de Pavía va impedir l'accés a la propietat de la terra dels pagesos catalans. De la mateixa manera que la Llei de Contractes de Conreus de 1934 va ser liquidada, primer, pel Tribunal de Garanties Constitucionals de la república infestat per jutges d'extrema dreta (a voltes la història sembla que es congeli) i, després liquidat definitivament, pel cop d'estat franquista. Cal tenir present que la institució més odiada pel poble de Catalunya era l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (ICSI), creat el 1851 pels latifundistes catalans. L'existència de ICSI nega tota la historiografia de dretes que afirma que no

han existit latifundistes aquí. Un gran lobby que va atacar tot el que va poder la voluntat popular de governs democràticament escollits.

Tornem a la Primera República. De forma imprevista, ens vam quedar sense rei. Probablement, el més decent de tots els que hem tingut. En aquests dies, ens cal fer alguna afirmació de republicanisme, no ens resistim a transcriure dues cites que ens recorda Gerardo Pisarello. Cal tenir present que els mals dels borbons venen de lluny. Ja Charles-Maurice de Talleyrand va escriure “És costum reial robar, però els borbons exageren”, escrit abans de 1830. O podríem recuperar una frase de Tony Benn de l'ala esquerra del laborisme anglès: “Si fos al dentista i la persona encarregada de foradar-me la boca em digués que en realitat no és odontòleg, però que no em preocupés perquè el seu pare o avi sí que ho van ser, sens dubte marxaria immediatament”.

El republicanisme però té una llarga tradició: Josep Robrenyo, 1780-1838, Antoni de Puig Blanch 1775-1840, Ramón Xaudaró 1802-1837, Abdó Terrades 1812-1856, Narcís Monturiol 1819-1885, Francesc Pi i Margall 1824-1901, Josep Anselm Clavé 1824-1874, Isabel Vilà 1843-1896, Narcís Roca Farreras 1834-1891 o Amalia Domingo 1835-1909.

D'Abdó Terrades en tenim un magnífic himne republicà per excel·lència La Campana que *resava* així:

Ja la campana sona,
lo canó ja retrona...
Anem, anem, republicans! Anem!
A la victòria anem!
Ja és arribat lo dia que'l poble tant volia.
Fugiu, tirans, lo poble vol ser rey...

Hi ha malastrucs que sempre són pessimistes, que quan miren enrere només veuen fracassos i entre els més assenyalats la Primera República. Considero que va ser un gran clamorós èxit no només per Catalunya i Espanya sinó al món. Va ser un moment com l'etapa de la revolució del 19 de juliol de 1936 i el “No pasarán”. Dos moments que van meravellar el planeta.

Les propostes revolucionàries i/o reformistes depenen de com es mirin. En un país una cosa revolucionària espanyola és una petita reforma, i a Espanya, una petita reforma esdevé una revolució a combatre amb cavalls o tancs. Ja ho deia el gran escriptor i execrable ciutadà Josep Pla: “És trist que en aquest país, per a remoure una petita cosa, s'hagi de fer una revolució cada setmana.”

Cal dir però que Pi i Margall probablement hagués tornat a ser president de la República si l'exèrcit no hagués entrat a cavall a Las Cortes. La república espanyola no la va tombar el poble sinó l'exèrcit. De fet, com sempre.

Però tots aquells que consideren la Primera República un fracàs caldria recordar-los el que Josep Fontana escrivia al llibre “La fi de l'antic règim i la industrialització” de *la Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar quan deia “hi havia altres visions alternatives” i tal vegada que hi havia “altres progressos possibles, que no tenien els mateixos costos socials” i que “per bé que cap victòria de l'ordre establert contra el futur no és mai completa: cada derrota deixa almenys llavors per un nou combat”.

Crec que el simple atreviment de pensar que les coses podien ser d'una altra manera, d'imaginar un món millor, ja és un èxit. A més com deia Jean Jaurès “Restar fidel és transmetre, del foc dels ancestres, no la cendra sinó la flama, i és anant cap al mar que un riu és fidel a la seva font.” Només intentar-ho, dedicar-hi energies, criticar la reacció ja és en sí mateix un gran èxit.

Tenien raó els republicans federals. Els pagesos catalans haguessin viscut molt millor sense la rabassa morta, els obrers haguessin viscut molt millor podent-se sindicar i haguessin aconseguit viure en molt millors condicions i Catalunya hagués tingut un Estat català amb una Constitució catalana pactada sinal·lagmàticament, és a dir, amb totes les competències que el poble català volgués. Tindríem també un president de l'Estat català escollit per sufragi universal (masculí), probablement Josep Anselm Clavé o Ildefons Cerdà que foren presidents de la Diputació de Barcelona en aquells dies. No podem deixar de preguntar-nos què estariem discutint avui? Qui ha fracassat? La República, no. La dreta de tots els temps d'aquells dies i d'ara, que mai ha acceptat la voluntat expressada pel poble català i ha preferit un país brut, enrari i pobre, amb uns ciutadans que durant molts anys, massa anys, s'han avergonyit de la seva nacionalitat i han enyorat aquells països del “nord enllà”.

Un dels personatges d'una obra de Camús ens deia

“però les victòries de vostè seran sempre provisionals, això és tot.

Sempre, ja ho sé. Però això no és pas una raó per a deixar de lluitar”.

Doncs això, la república o les repúbliques ens esperen.

LA PRIMERA REPÚBLICA, L'ESPANYA FEDERAL QUE NO VA PODER SER

VIENTO SUR
Jaime Pastor

*De la foscor dels més densos núvols,
De les ruïnes feudals i dels esquelets amuntegats dels reis,
De totes aquelles velles runes d'Europa, de les mascarades destrossades,
De les catedrals ruïnoses, dels palaus destruïts, de les tombes dels sacerdots,
Vet aquí que treuen el cap les faccions ufanoses i clares de la Llibertat -aboca el mateix rostre immortal
(Visió fugaç, quan la cara de la teva Mare, Amèrica,
Espurneig significatiu com el d'una espasa,
Llança els seus raigs cap a tu).
No et pensis que t'oblidem, mare nostra;
T'has endarrerit tant de temps? Es tancaran una altra vegada els núvols sobre tu?
Ah! Però acabes d'aparèixer-te a nosaltres en persona -et coneixem,
Ens has donat una prova segura, la visió fugaç de tu mateixa,
Tu esperes allà, com a tot arreu, la teva hora."*

Walt Whitman, "Espanya, 1873-1874"

Així saludava el gran poeta nord-americà el període que havia començat amb la proclamació de la Primera República l'11 de febrer de 1873, transformada després en federal el 8 de juny i més tard víctima del cop d'Estat del capità general Pavía el 3 de gener de 1874 quan s'estava procedint a triar un nou President a les Corts. Nou dies després, es rendia el cantó de Cartagena després de la brutal repressió que amb el suport clau de l'Armada britànica es va desencadenar contra aquest moviment. Es tancava així definitivament el darrer capítol d'una revolució que, malgrat la bel·ligerància constant de la reacció, aspirava a construir una Espanya republicana, laica, federal, municipalista i antioligàrquica. Un projecte que, malgrat el temps transcorregut, continua sent el malson de les dretes espanyoles, com va venir a recordar-nos-ho recentment la

presidenta de la Comunitat de Madrid, la trumpista Ayuso quan va animar a "no dormirse" contra l'intent d'establir una "República federal laica".

Amb el cop de Pavía i després del ja definitiu de Martínez Campos arribava el final d'un procés que s'havia iniciat el setembre del 1868 i que, després de la renúncia del rei Amadeu de Savoia, va obrir pas a una República Federal. Un període que va marcar un punt d'inflexió en la nostra història comuna i que va donar lloc a una "revolució popular federalista" (Miguel, 2007), enmig d'una confrontació creixent no només contra l'oligarquia dominant, sinó també entre els diferents corrents republicans.

En el marc d'una crisi estructural del capitalisme espanyol i de la creixent decadència imperial, quatre línies de fractura s'anirien aprofundint al

llarg d'aquells anys i perdurarien sota el nou règim de la Restauració borbònica: la de monarquia davant de república; la de centralisme estatal davant de diferents variants de federalisme; la del creixent antagonisme entre, per una banda, una burgesia que acabaria aliant-se amb la vella oligarquia i, de l'altra, una petita burgesia i un moviment obrer sota el predomini anarquista; finalment, la de colonialisme davant d'independència. Aquesta última és la que acabaria culminant el 1898 amb l'emancipació de Cuba, Puerto Rico i les Filipines, recolzades per la nova gran potència emergent nord-americana, amb la consegüent crisi que s'obre en el procés de construcció de l'Estat-nació espanyol. A partir de llavors, com va escriure Pierre Vilar, "perquè la potència exterior va ser posada en qüestió, la coincidència Estat-nació va ser posada en dubte. Espanya es va convertir en problema" (1984: 35).

El Sexenni revolucionari

Recordem que tot va començar amb la caiguda d'Isabel II el setembre del 1868, el cop del general Prim i l'extensió de juntes revolucionàries i milícies i insurreccions republicanes a diferents ciutats, entre elles Cadis, Màlaga i Barcelona. Un procés que es dona al rerefons d'una crisi econòmica i social profunda i mentre prossegueixen la guerra empresa pel carlisme a l'interior i esclata la insurrecció independentista a Cuba, iniciada el mateix mes de setembre de 1868, cosa que no faria més que estimular els motins populars contra les quintes, expressió del rebuig al reclutament militar per a una guerra colonial.

La conquesta per primera vegada del sufragi universal masculí, abans que la Gran Bretanya, es produïa paral·lelament al creixement del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF), aviat dividit entre benèvolos i intransigents; a la creació de la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT) i a l'extensió dels clubs i les diferents formes d'associacionisme que reflectien l'accelerat procés de socialització política de les classes populars.

Al desembre de 1868 se celebrava el primer Congrés Obrer a Barcelona, demostració pràctica del progressiu procés de formació d'un moviment obrer a Catalunya, aleshores principal zona d'industrialització, que després s'estendria a escala estatal. Una dinàmica ascendent que es dona en confrontació creixent amb el republicanisme demoliberal, representat principalment per Castelar i Salmerón.

Davant l'aprovació parlamentària d'una Constitució monàrquica i el govern presidit per Sagasta, el

republicanisme federalista va tenir llavors en Valentí Almirall, deixeble de Francesc Pi i Margall, un dels seus principals promotors. Així, al Pacte de Tortosa (que reunia els antics territoris de la Corona d'Aragó) el maig de 1869 el van seguir els de Còrdova (Andalusia, Extremadura i Múrcia), Valladolid (Castella la Vella i Castella la Nova), La Corunya (Galícia i Astúries) i Eibar (País Basc i Navarra) (Domènech, 2020: 79). Confluirien tots ells en un pacte general a Madrid a finals de juny, en què es creava un "Consell nacional" que, tanmateix, calia que "no podrà mai, per això mateix, pertorbar la vida de les federacions ni menyscar la autonomia de les juntes provincials o locals. A les confederacions, al revés del que succeeix a les repúbliques unitàries, el poder es desenvolupa i s'organitza de baix a dalt" (cit. Nieto, 2021: 11).

Aquest procés es donava en una conjuntura internacional en què França adquiria un paper central. La proclamació de la República en aquest país el setembre del 1870 i, després, la irrupció de la Comuna de París el 18 de març del 1871 van tenir un enorme impacte en la situació que s'estava vivint a Espanya. Bona prova d'això van ser els debats parlamentaris que van suscitar (per exemple, entre Sagasta, d'una banda, i Pi i Margall i Baldomer Lostau, de l'altra) i, sobretot, la repressió que es va desencadenar contra l'AIT i la crisi interna que es va produir al PRDF fins al punt de provocar una ruptura al seu si. També llavors, com ja estava passant a França des del 1848, començaria a difondre's aquí la bandera vermella com a símbol de la irrupció d'un moviment obrer independent de la burgesia progressista.

Per això, malgrat que finalment Prim va aconseguir que Amadeu de Savoia fos proclamat rei d'Espanya, el clima d'inestabilitat política i social permanent el va portar a dimitir el 9 de febrer del 1873 ("el primer rei en vaga", reconeixeran Karl Marx i Friedrich Engels). Això va fer ja inevitable la proclamació de la República dos dies després, la qual va iniciar el seu camí aprovant una llei d'amnistia i reconstituïnt una milícia armada, els Voluntaris de la República.

Quina República, quin federalisme?

Amb tot, la República no havia arribat directament de baix i no responia, per tant, a les previsions que Francesc Pi i Margall havia fet i defensat. Per això mateix, molt aviat es va generar un procés de diferenciació creixent al si del republicanisme federal, amb el líder i intel·lectual català a la recerca d'un equilibri cada cop més difícil de mantenir entre tots dos (Maurín, (1977 [1931])). Mentrestant, les demandes de mesures com

l'eliminació de l'impost de consum, el repartiment de terres, la fi de les guerres colonials i l'abolició de l'esclavitud aconseguien un suport popular creixent (Moisand, 2021: 220).

S'iniciava així una nova fase en què es va anar obrint el debat al voltant de les diferents idees de república i de federalisme, no només al parlament, sinó també entre les capes petitburgeses i populars. Així cal entendre com a partir del juliol es desencadena a Alcoi, Cartagena, Cadis i altres llocs el que després s'anomenaria "moviment cantonalista". En realitat, aquest era l'expressió de la desconfiança que s'havia anat estenent davant la lentitud i la resistència que s'oposava des del Congrés (com va reconèixer el mateix Pi i Margall (Miguel, 2007: 380-381) a la deliberació i aprovació d'un projecte constitucional que donés resposta a les seves aspiracions. Aquestes van ser acusades immediatament de "separatistes", com va fer el dirigent de la dreta demoliberal, Castelar, emprant un llenguatge que ens segueix sonant encara freqüent avui malgrat els 150 anys transcorreguts:

"I tingueu-ho entès d'ara per sempre més; jo estimo amb exaltació la meva Pàtria i abans que la llibertat, abans que la República, abans que la Federació, abans que la democràcia, pertanyo a la meva idolatrada Espanya" (cit. Miguel, 2007: 453).

Un discurs que va acompanyar la brutal repressió de l'exèrcit contra aquest moviment i al qual va respondre amb contundència el diputat Ramón de Cala acusant el govern i la majoria parlamentària de "dilapidar el capital democràtic adquirit per part de les classes populars, així com del desenllaç sagnant que va tenir la Revolució popular federalista" (Miguel, 2007: 456).

El mateix Pi i Margall, que havia estat elegit president de la República després del cop frustrat del 23 d'abril, impotent davant la via repressiva que ja havia començat sota el seu mandat, va dimitir del seu càrrec el 18 de juliol. Superat aquest obstacle, el camí cap a la Restauració de la monarquia borbònica quedava definitivament lliure, com va passar amb els dos successius cops d'Estat que van precedir la proclamació d'Alfons XII.

En realitat, allò que temia el bloc de poder dominant, i també les grans potències europees (com ho van demostrar intervenint militarment contra el cantó de Cartagena), no era només el caràcter federal que tindria la República, sinó també el desbordament d'aquest procés per un moviment popular amb fort contingut social. Perquè, malgrat la derrota que havia patit la

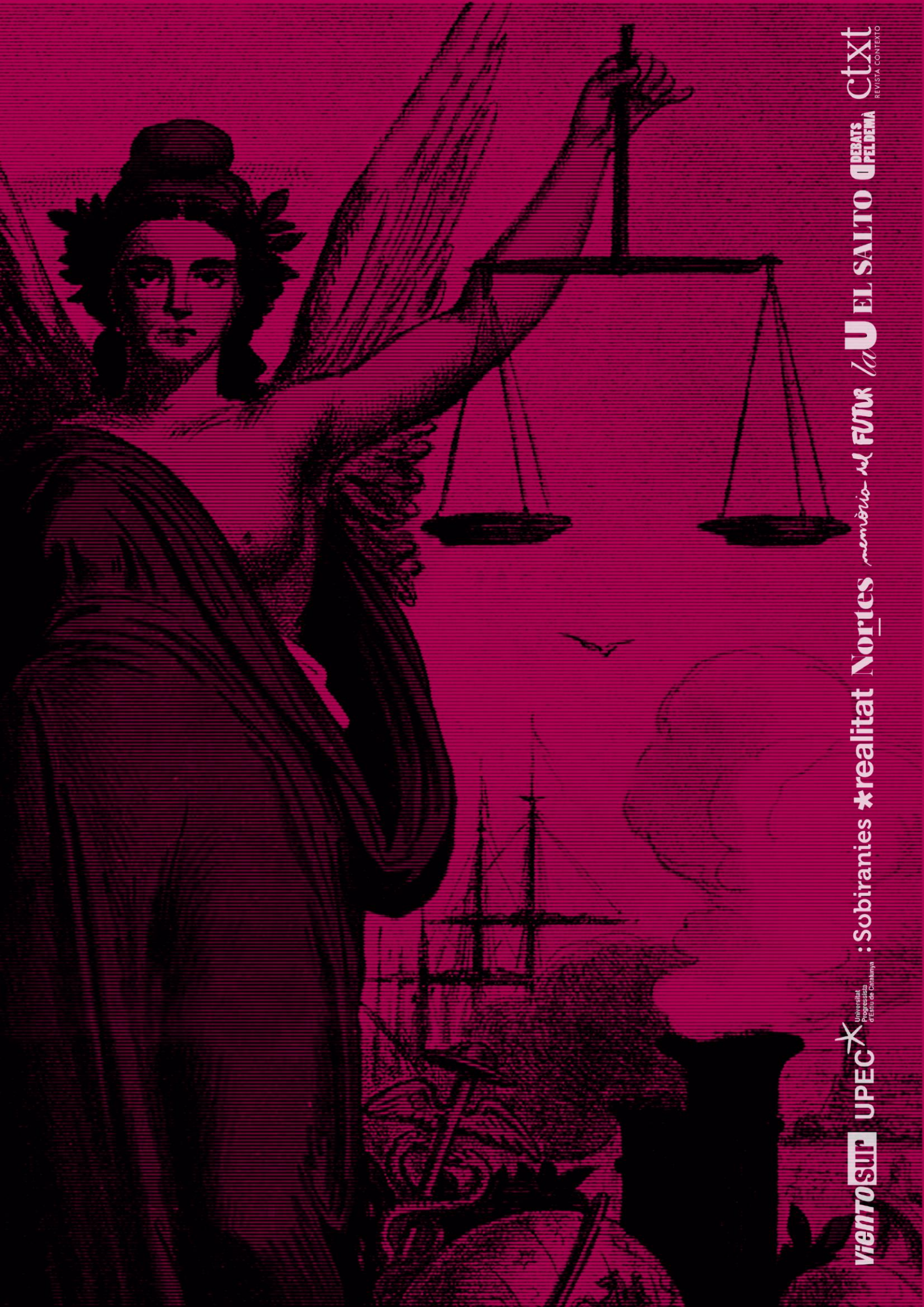
Comuna de París el 1871, el seu esperit federalista i comunal havia arribat també a molts homes i dones que van participar als cantons, com va passar al de Cartagena fins i tot a través alguns dels seus protagonistes que havien participat a l'epopeia parisenca, com ens ha recordat, entre d'altres, Jeanne Moisand (2021 i 2023).

Joaquim Maurín, rememorant aquell període pocs mesos abans de l'arribada de la II República, extreia una lliçó que creiem encara continua vigent: "La República, aleshores com avui, en un país com Espanya, no es pot assegurar sense el triomf d'una revolució social de gran envergadura". El mateix podríem dir avui de l'aspiració a construir un projecte que sigui republicà, però també (con)federal, plurinacional –i, per tant, basat en el dret a decidir dels diferents pobles, inclosa la independència-, antioligàrquic i disposat a continuar lluitant per superar totes les formes de dominació, explotació, saqueig i destrucció. Aquest projecte s'ha demostrat incompatible amb el règim borbònic actual i, per tant, caldrà redoblar els esforços per anar forjant una nova aliança confederal, basada en el protagonisme popular i la voluntat col·lectiva de compartir un horitzó comú de ruptura constituent.

Referències

- Domènech, Xavier (2020) Un haz de naciones. Barcelona: Península.
- Maurín, Joaquín (1977 [1931]) "La República de 1873", en J. Maurín, Los hombres de la dictadura, Barcelona, Anagrama, pp. 214-226.
- Miguel González, Román (2007) La pasión revolucionaria. Culturas políticas republicanas y movilización popular en la España del siglo XIX. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Moisand, Jeanne (2021) "Los ecos españoles de la Comuna. La República federal y social entre Francia y España alrededor de 1871", en Miguel Urbán y Jaime Pastor (coord.), ¡Viva la Comuna!, Barcelona, Bellaterra, pp. 211-227.
- (2023) Federación o muerte. Los mundos posibles del Cantón de Cartagena (1873). Madrid: Catarata (en prensa).
- Nieto, Alejandro (2021) La Primera República. Granada: Comares.
- Vilar, Pierre (1984) "Estado, nación y patria en España y Francia, 1870-1914", Estudios de Historia Social, 28-29, pp. 7-41.

vientoSUR UPEC ^X Universitat
Progressiva
d'Estiu de Catalunya

: Sobiranes ✱ realitat Nortes

memòria del **FUTUR** *la* **U** **EL SALTO**

**DEBATS
DEL DEBÀ**

CtXt
REVISTA CONTEXTO